Krzysztof Halicki

Wybory do Rady Miejskiej w Świeciu w dwudziestoleciu międzywojennym

Uwagi ogólne

Zagadnienie wyborów samorządowych w Świeciu w okresie Drugiej Rzeczypospolitej, będące istotnym elementem historii regionalnej, nie zostało dotychczas ujęte całościowo. Problematykę tą przedstawił Mieczysław Wojciechowski w dwutomowych „Dziejach Świecia nad Wisłą i jego regionu”. Tematyką tą, w skali województwa pomorskiego, zajął się także Roman Wapiński, kładąc jednak nacisk głównie na wybory parlamentarne¹. Podstawową bazą źródłową były materiały archiwalne przechowywane w Archiwum Państwowym w Bydgoszczy. Chodzi tu o następujące zespoły archiwalne: „Urząd Wojewódzki Pomorski w Toruniu”, „Akta miasta Świecia”, „Starostwo Powiatowe w Świeciu”, „Komenda Policji Państwowej w Świeciu” oraz „Okręgowa Komenda Policji Państwowej w Toruniu”. „Akta miasta Świecia” zachowały się w szczątkowej postaci za lata dwudzieste, natomiast materiały wytworzone po 1933 r. uległy prawie w całości zniszczeniu. Mimo tego na podstawie dostępnych źródeł zdołano odtworzyć przebieg wyborów do Rady

¹ M. Wojciechowski, *W okresie II Rzeczypospolitej (1920–1939)*, [w:] *Dzieje Świecia nad Wisłą i jego regionu*, t. 2, pod red. Kazimierza Jasińskiego, Warszawa–Poznań–Toruń 1980; artykuł ten zamieszczony jest również w zbiorze studiów M. Wojciechowskiego, *Miasta Pomorza Nadwiślańskiego i Kujaw w okresie I wojny światowej oraz w międzywojennym dwudziestoleciu (1914–1939)*, Toruń 2000; R. Wapiński, *Życie polityczne Pomorza w latach 1920–1939*, Warszawa–Poznań–Toruń 1983.

Miejskiej Świecia w latach 1921, 1925 i 1929². Ważnym uzupełnieniem okazały się sprawozdania i raporty sytuacyjne z ruchu zawodowego i społeczno-politycznego starosty świeckiego przesyłane do wojewody pomorskiego, znajdujące się w zespole „Starostwo Powiatowe w Świeciu”. W materiałach „Komendy Policji Państwowej w Świeciu” wartościowe okazały się sprawozdania komendanta powiatowego Policji Państwowej w Świeciu z nadzoru nad partiami, organizacjami społecznymi i zawodowymi oraz mniejszościami narodowymi. W meldunkach tych informowano również o wiecach i zebraniach przedwyborczych, sporządzano wykazy partii politycznych działających na terenie miasta Świecia i powiatu, podawano szacunkowe i oficjalne wyniki wyborów do rad miejskich. W zespole „Urząd Wojewódzki Pomorski w Toruniu” (Wydział Bezpieczeństwa Publicznego, od 1934 r. Wydział Społeczno-Polityczny, Wydział Samorządowy) dużą wartość poznawczą miały sprawozdania z ruchu i działalności polskich stronnictw politycznych, wybory do ciał samorządowych oraz sprawy dotyczące wyborów do Rad Miejskich.

Sprawozdania sytuacyjne były specyficznym rodzajem dokumentacji. Obejmowały szeroki zakres działalności ówczesnego społeczeństwa, od wszelkich wystąpień indywidualnych po działalność polityczną legalną i nielegalną. Sprawozdania cechuje duże zróżnicowanie od dziennych po roczne. Treść poszczególnych sprawozdań pozwala wyróżnić te, które charakteryzują się większą szczegółowością, wręcz drobiazgowością – chodzi tutaj o raportyienne oraz te, które podają dane w sposób zbiorczy. Prawidłowa organizacja wywiadu umożliwiała skuteczne pozyskiwanie wiarygodnych informacji. Dysponowano kilkoma źródłami, były to m.in. spostrzeżenia czynione w czasie wyjazdów w teren starosty, wicestarosty, referenta bezpieczeństwa, a także pozostałych urzędników Starostwa, dane Policji Państwowej, sieć informatorów stałych, rozmieszczonych na terenie całego powiatu, informacje przygodne, przegląd prasy. Godnym uwagi źródłem byli informatorzy, których dzielono na ideowych (księża, kierownicy szkół, wójtowie, sekretarze gmin, leśniczowie itp.) oraz informatorów lub konfidentów płatnych. Tak zróżnicowane kanały przepływu informacji powodowały wewnętrzną gradację otrzymywanych meldunków. Stąd wartość merytoryczna jednostkowych danych o jednym zdarzeniu z kilku źródeł miała odbicie w szczegółowości i wiarygodności tych danych. Albowiem inna mogła być interpretacja zdarzenia przez starostę, inna funkcjonariusza policji, a jeszcze inna informatora. Wątpliwości

² Archiwum Państwowe w Bydgoszczy (dalej APB), Inwentarz kartkowy Akt miasta Świecia z lat 1833–1939, 1942–1944.

w związku z różnym interpretowaniem zdarzeń były na ogół pozorne, ponieważ wszystkie informacje ewidencjonowano i sprawdzano. Wiadomości poddawane były krytycznej ocenie, eliminowano informacje nieprawdziwe i korygowano nieścisłe. Raporty i sprawozdania były na ogół jedynym sposobem wszechstronnego i systematycznego informowania urzędników państwowych o wszelkich zdarzeniach zaszłych na danym terenie. Stąd wartość tych informacji była niezmiernie istotna dla każdego szczebla administracji państwowej. Starosta i wojewoda mieli ogólny pogląd na niemal każdą dziedzinę życia społeczno-politycznego na swoim terenie, mogli więc w miarę niepokojących wieści interweniować bezpośrednio (wysyłając jednostki policji) lub pośrednio (wydając odpowiednie przepisy powodujące zmianę niepokojącej sytuacji). Podstawą treści raportów i sprawozdań były informacje osób bezpośrednio uczestniczących w zdarzeniach, bądź będących ich świadkami. Wiarygodność przekazywanych informacji była na ogół dobra, jedynie dane liczbowe przestępstw i innych zdarzeń, nie porównywane z odpowiednimi liczbami zestawianymi przez organa policji państwowej, powodowały nieścisłości i niejasności, które były później korygowane³.

Stopień zachowania materiałów archiwalnych pozwala na w miarę dokładne przedstawienie wyników wyborów do Rady Miejskiej w latach 1921, 1925, 1929, oraz 1933. W celu uzupełnienia i skonfrontowania wiadomości za te lata posłużono się miejscowym „Głosem Świeckim”. Natomiast dla wyborów z 1938 r. głównym źródłem okazał się w zasadzie „Głos Świecki”, przy bardzo słabo zachowanym materiale aktowym.

Tabela 1. Ludność powiatu świeckiego w latach 1920-1938

ROK	POLACY	NIEMCY	ŻYDZI	INNI	RAZEM
1920	62869	20178	91	—	83138
1921	58959	23771	195 (316)*	92	93238
1922	—	—	—	—	83927
1923	—	—	183	—	84032
1925	68758	15040	183	56	84032
1927	67513	14242	193 (262)	—	82017
1931	77728	13498	111 (172)	30	91428

³ K. Halicki, *Sprawozdania sytuacyjne z lat 1919–1939 na przykładzie województwa pomorskiego*, [w:] *Pamiętnik IV Ogólnopolskiego Zjazdu Studentów Archiwistyki*, pod red. A. Krzezińskiej, Katowice 2000, s. 103–111.

1933	74538	13066	228	78	82097
1934	70620	13691	211	–	84522
1935	–	–	210	–	–
1937	77081	18228	205 (202)	39	95550
1938	–	–	183	–	86965

Źródło: APB, Kom. PP w Św., sygn. 709; OKPP w Toruniu, sygn. 319; APB, StPŚw., sygn. 104, 107, 110, 351, 639; Z. Karpus, *Żydzi w Świeciu i powiecie w okresie międzywojennym*, [w:] *Emancypacja–Asymilacja–Antysemityzm. Żydzi na Pomorzu w XIX i XX wieku*. Zbiór studiów pod red. Z. H. Nowaka, Toruń 1992, s. 11; H. Rasmus, *Schwetz (Świecie n. W.) an der Weichsel. Stadt und Kreis. Natur–Geschichte–Wirtschaft–Kultur*, Münster 2001, s. 21; A. Roemer, W. Rydzkowski, *Powiat Świecki jako teren letniskowo-turystyczny*, Świecie 1937, s. 7; M. Wojciechowski, *Miasta Pomorza Nadwiślańskiego i Kujaw w okresie I wojny światowej oraz w międzywojennym dwudziestolecu (1914–1939)*, Toruń 2000, s. 148;

* W nawiasie podano dane pochodzące z innego źródła, w przypadku braku informacji zastosowano myślnik.

Ogólna sytuacja społeczno-polityczna w powiecie świeckim

Powiat świecki, będący od 1772 r. pod zaborem pruskim, powrócił do Polski 25 stycznia 1920 roku. Powierzchnia powiatu zajmowała w ramach województwa drugie miejsce po powiecie chojnickim. W okresie dwudziestolecia nie zaszły poważniejsze zmiany granic. Jedyne znaczące przekształcenie powiatu nastąpiło w 1931 r. Wówczas to oddzielono jedenaście gmin wiejskich oraz trzy obszary dworskie i przyłączono je do powiatu tucholskiego. Jednocześnie ze zlikwidowanego powiatu gnieńskiego włączono do powiatu świeckiego jedenaście gmin wiejskich.

W grudniu 1934 r. zgodnie z nową ustawą samorządową w powiecie świeckim były dwie gminy miejskie i czternaście gmin zbiorowych, dzielących się na sto trzydzieści siedem gromad – łączna powierzchnia wynosiła 1600 km². Przeobrażenia te miały wpływ na liczbę ludności na tym obszarze. W pierwszych latach po odzyskaniu niepodległości nastąpił znaczny odpływ Niemców, stąd zmniejszyła się liczba ludności w powiecie i miastach. Jednak pod koniec lat dwudziestych liczba ta zaczęła

systematycznie rosnać, by ponownie spaść po odłączeniu kilku bardziej zaludnionych gmin wiejskich w 1931 r. (tab. 1 i 2)⁴.

Charakterystycznie kształtowały się w powiecie stosunki narodowościowe, gdzie dużą liczbę stanowili Niemcy. Ludność żydowska tworzyła niewielką ilość, która systematycznie spadała przez całe dwudziestolecie. Natomiast pozostałe narodowości występowały w znikomej postaci. Na przykład w 1925 r. w powiecie było pięćdziesięciu czterech Rosjan, Czech i Francuz⁵.

Tabela 2. Ludność Świecia i Nowego w latach 1920-1938

ROK	ŚWIECIE	NOWE
1920	7829	—
1921	7529	4737 (5127)*
1923	9049	—
1927	6863	5270
1931	8164	4654
1933	8164	4654
1934	7455 (8164)*	4803
1938	8513	5131

Źródło: APB, AmŚw., sygn. 106; APB, StPŚw., sygn. 103, 107, 110, 351; Z. Karpus, *Żydzi w Świeciu i powiecie w okresie międzywojennym*, [w:] *Emancypacja-Asymilacja-Antysemityzm Żydzi na Pomorzu w XIX i XX wieku*. Zbiór studiów pod red. Z. H. Nowaka, Toruń 1992, s. 11; H. Rasmus, *Schwetz (Świecie n. W.) an der Weichsel. Stadt und Kreis. Natur-Geschichte-Wirtschaft-Kultur*, Münster 2001, s. 22-23; M. Wojciechowski, *Miasta Pomorza Nadwiślańskiego i Kujaw w okresie I wojny światowej oraz w międzywojennym dwudziestolecu (1914-1939)*, Toruń 2000, s. 148.

* W nawiasie podano dane pochodzące z innego źródła, w przypadku braku informacji zastosowano myślnik.

⁴ M. Wojciechowski, *Miasta Pomorza Nadwiślańskiego i Kujaw w okresie I wojny światowej oraz w międzywojennym dwudziestolecu (1914-1939)*, Toruń 2000, s. 147-148.

⁵ APB, Komenda Policji Państwowej w Świeciu (dalej Kom. PP w Św.) sygn. 84; Okręgowa Komenda Policji Państwowej w Toruniu (dalej OKPP w Toruniu), sygn. 319; M. Wojciechowski, op. cit., s. 144.

Organem samorządowym w miastach były rady miejskie, pochodzące z wyboru, których władza obejmowała teren gminy miejskiej. Rada Miejska w Świeciu liczyła początkowo dwudziestu czterech radnych, po reformie samorządowej z 1933 r. liczba ta zmniejszyła się do szesnastu⁶.

Magistrat (od 1935 r. Zarząd Miejski) był ciałem samorządowym Rady Miejskiej, na którego czele stał burmistrz wybierany przez Radę, a zatwierdzany przez Urząd Wojewódzki Pomorski w Toruniu. Liczba członków magistratu w Świeciu wynosiła do 1933 r. sześć osób, później pięć. Funkcje burmistrzów w Świeciu pełnili:

1. Leon Neumann (1920-1921),
2. Stanisław Kostka (1921-1934),
3. Leon Kowalski (1935-1936),
4. Mieczysław Słabędzki (1936-1939)⁷.

Niewielka liczba urzędników podyktowana była względami czysto finansowymi. Jednak ich praca była na ogół dobrze oceniana.

Podobnie jak w innych powiatach województwa pomorskiego, tak i w powiecie świeckim występowało duże zróżnicowanie sceny politycznej.

Ruch robotniczy w powiecie reprezentowała Komunistyczna Partia Polski (KPP). Partia ta jednak nie dysponowała większym poparciem, stąd jej znaczenie w życiu politycznym było znikome. Od 1920 r. w powiecie działała Polska Partia Socjalistyczna (PPS), której delegat z Nowego brał udział w konferencji PPS województwa pomorskiego, przeprowadzonej w Toruniu w marcu 1920 r. Pod koniec tego roku działał w Nowem Komitet Powiatowy PPS. Jego przewodniczącym był Anastazy Domański, który zasiadał także w Radzie Miejskiej Nowego. Przedstawiciele PPS do 1925 r. zasiadali jedynie w Radach Miejskich Nowego, Torunia i Chełmży⁸.

Z PPS związana była organizacja Młodzieżowa Towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego (TUR), która szczególną żywotność przedstawiała w połowie lat trzydziestych. W roku 1934 w powiecie istniały dwa koła TUR: świeckie z Tomaszem Znanieckim na czele i nowskie z Franciszkiem Nadolnym. Współpraca z PPS polegała na wspomaganiu tej

⁶ Ibidem, s. 151–152.

⁷ Ibidem, s. 152; H. Rasmus, *Schwet (Świecie n. W.) an der Weichsel. Stadt und Kreis. Natur-Geschichte-Wirtschaft-Kultur*, Münster 2001, s. 246.

⁸ M. Wojciechowski, op. cit., s. 167–168; R. Wapiński, *Ruch robotniczy na Pomorzu w latach 1920–1939*, Gdynia 1963, s. 43, 141, 146–147; D. Steyer, *Organizacje robotnicze na terenie województwa pomorskiego w latach 1920–1939*, Toruń 1961, s. 61.

partii w rozwiązywaniu różnych spraw technicznych, a także rywalizacji ze Związkiem Strzeleckim. PPS w powiecie nie była liczna. W Świeciu w 1929 r. liczyła sześćdziesięciu członków, by w 1936 r. wzrosnąć do stu trzydziestu sześciu⁹.

Ważnym ugrupowaniem powiatu była Narodowa Partia Robotnicza (NPR). W 1930 r. było w całym powiecie dwustu dwunastu członków, najwięcej działało w Laskowicach – pięćdziesięciu, w Jeżewie i Osiu po czterdziestu, Świecie skupiało dwudziestu siedmiu członków. Wpływy NPR sięgały głównie na terenach wiejskich. Z partią tą współdziałało Zjednoczenie Zawodowe Polskie (ZPP). W 1937 r. NPR połączyła się z częścią chadecji, występując odtąd pod nazwą Stronnictwa Pracy¹⁰. Do maja 1926 r. NPR była w mniejszym lub większym stopniu partią pr rządową. W okresie od VII 1920 r. do X 1926 r. stanowisko wojewody pełniły osoby ściśle związane z NPR: Jan Brejski i Stanisław Wachowiak. Po przewrocie majowym partia ta przeszła do opozycji¹¹.

Endecja miała najsilniejsze wpływy w powiecie spośród partii prawicowych. Działalność Związku Ludowo-Narodowego (ZLN) sięga 1920 r., pięć lat później ugrupowanie liczyło trzystu członków, a na przełomie lat 1929/30 już pięciuset pięćdziesięciu. W tym samym czasie Stronnictwo Narodowe (SN) zajmowało drugie miejsce w województwie pomorskim pod względem liczby członków. W 1936 r. najaktywniejszymi ośrodkami SN w powiecie były: Świecie, Nowe, Kolonia Ostrowicka, Osie, Górna Grupa i Bzowo. Cały powiat podzielono wówczas na dwa obwody: świecki i nowski. Endecja zwracała szczególną uwagę na rozbudowę własnych szeregów, mających być później pomostem do przejęcia inicjatywy na terenie powiatu. Stosunkowo dużo miejsca w swojej działalności poświęcała pracy wśród młodzieży, czego wyrazem było m.in. założenie Wydziału Młodych SN w 1934 r. Partia aktywnie uczestniczyła w wyborach samorządowych, w zmniejszaniu wpływów socjalistycznych, poza tym w organizowaniu akcji antyżydowskich¹².

⁹ M. Wojciechowski, op. cit., s. 168–169; R. Wapiński, op. cit., s. 82, 109.

¹⁰ Ibidem, s. 169–170; R. Wapiński, op. cit., s. 141, 146–147.

¹¹ R. Wapiński, *Działalność Narodowej Partii Robotniczej na terenie województwa pomorskiego w latach 1920–1930*, Gdańsk 1962, s. 10.

¹² M. Wojciechowski, op. cit., s. 172–173; R. Wapiński, *Endecja na Pomorzu 1920–1939*, Gdańsk 1966, s. 56, 85.

Tabela 3. Skład Rady Miejskiej Świecia w listopadzie 1919 r.

LP.	IMIĘ I NAZWISKO	ZAWÓD	NARODOWOŚĆ	WYZNANIE
1.	Leon Neumann (przew. RM)	Kupiec	Polak	Katolickie
2.	Julius Jacobsohn (zast. Przew. RM)	Kupiec	Niemiec	Mojżeszowe
3.	Wilhelm Kowallek	Kupiec	Niemiec	Ewangelickie
4.	Raut Brenner	Kupiec	Niemiec	Mojżeszowe
5.	Dr Przeworski	Lekarz	Polak	Katolickie
6.	Studziński	Urzędnik	Niemiec	Mojżeszowe
7.	Ferdinand Stange	Rolnik	Niemiec	Ewangelickie
8.	Adolf Werner	Rzemieślnik	Niemiec	Ewangelickie
9.	Kralewski	Urzędnik	Polak ?	Katolickie
10.	Knopf	Kupiec	Niemiec	Mojżeszowe
11.	Jan Mączkowski	Budowniczy	Polak	Katolickie
12.	Emil Kasparý	Kupiec	Niemiec	Mojżeszowe
13.	Davis	Kupiec	Niemiec	Ewangelickie
14.	Jacob Lenie	Kupiec	Niemiec	Ewangelickie
15.	Karol Büchner	Kupiec	Niemiec	Ewangelickie
16.	Haschke	Rolnik	Niemiec	Ewangelickie
17.	Bruno Jerschenkowski	Urzędnik, siodlarz	Niemiec	Ewangelickie
18.	Bruno Bolt	Kupiec	Niemiec	Ewangelickie
19.	Kronisch	Urzędnik	Niemiec	Ewangelickie
20.	Glanner	Urzędnik	Niemiec	Ewangelickie
21.	Dr Wagner	Lekarz	Niemiec	Ewangelickie
22.	Rosenkranz	Kupiec	Niemiec	Mojżeszowe
23.	Eichler	Urzędnik	Niemiec	Ewangelickie
24.	Aleks Gross	Urzędnik	Niemiec	Ewangelickie

Źródło: APB, UWP, sygn. 1116.

Swoisty charakter miały partie prorządowe (sanacyjne – BBWR i OZN), działające na terenie powiatu od 1928 r. Ugrupowania te popierane były przez czynniki państwowe i nie uzyskały stałego poparcia

w powiecie. Obie partie ustępowały pod względem liczebności zarówno endecji, jak i NPR. Działalność BBWR skupiała się głównie na wyborach sejmowych i senackich, a także samorządowych. Swój największy sukces odniósł w wyborach gromadzkich w październiku 1934 r., uzyskując 70% miejsc w radach. W 1935 r. rozwiązano BBWR i od 1936 r. zaczął działać OZN. Podobnie jak jego poprzednik, OZN nie spotkał się z szerszym poparciem ze strony ludności powiatu świeckiego. Ugrupowania prorządowe oddziaływały na społeczeństwo powiatu także poprzez organizacje społeczne, takie jak m.in. Hufce Szkolne PW, Związek Strzelecki, Związek Rezerwistów, ZHP, Pomorskie Towarzystwo Rolnicze¹³.

Pierwsze wybory

Na mocy rozporządzenia z 15 kwietnia 1920 r. Ministerstwo byłej Dzielnicy Pruskiej rozwiązało Magistrat i Radę Miejską w Świeciu (tab. 3). Pismem z 26 kwietnia 1920 r. MbDP na mocy własnego rozporządzenia z dnia 8 stycznia 1920 r. o tymczasowej organizacji samorządu komunalnego w województwie pomorskim mianowało komisarycznych członków Tymczasowego Magistratu i Tymczasowej Rady Miejskiej miasta Świecia. Członkami Tymczasowego Magistratu zostali: Julian Kronisch, Kazimierz Różycki, Władysław Żak, Antoni Maniszewski, Jan Grabiński. Skład Tymczasowej Rady Miejskiej przedstawia tabela 4¹⁴.

Tabela 4. Tymczasowa Rada Miejska Świecia

LP.	NAZWISKO I IMIĘ
1.	Pokorski Bernard
2.	Marks Jan
3.	Dunajski Franciszek
4.	Borucki Jan
5.	Rydzkowski Hipolit
6.	Stindtmann Ludwik
7.	Pawlikowski Konrad

¹³ M. Wojciechowski, op. cit., s. 173–174.

¹⁴ APB, Akta miasta Świecia (dalej AmŚw.), sygn. 97.

8.	Domachowski Franciszek
9.	Seyda Ksawer
10.	Mączkowski Jan
11.	dr Przeworski senior
12.	Skomski Franciszek
13.	Manikowski Herman
14.	Manikowski Stanisław
15.	Gutowski Jan*
16.	Bona Jan
17.	Kowallek Wilhelm
18.	Caspari Emil
19.	Stange Ferdinand
20.	Jacobsohn Julian
21.	Rost Lotar
22.	Jerzenkowski Brunon
23.	Bold Brunon
24.	Meffert Artur

Źródło: APB, AmŚw., sygn. 97.

* Na zebraniu Rady Miejskiej 18 listopada 1920 r. zrezygnował z mandatu (APB, AmŚw., sygn. 98).

Kampania wyborcza 1921 r. do Rady Miejskiej w Świeciu toczyła się w okresie trudnej sytuacji społecznej ludności powiatu. W dalszym ciągu trwało przejmowanie administracji w ręce polskie. Mimo to spotkać można było jeszcze „na ważnych posterunkach komunalnych Niemców i to znanych hakatystów”. W sprawozdaniu sytuacyjnym ze stycznia 1921 r. informowano, że „[...] wśród mas robotniczych powiatu panuje okropne oburzenie, iż jest obawa że wkrótce może sprawa obrócić się w bezrobocie i duże zaburzenia. Powód tego to codzienne podwyższanie cen na produktach pierwszej potrzeby, liche zarobki i bezrobocie. Napływ ludzi z kresów których inaczej nie nazywają jak Antkami [...] wszystko wykupują płacąc każdą cenę. Masło w ostatnich sześciu dniach zdrożało z 120 na 200 marek. Robotnicy tak rozgoryczeni, że zamierzają iść masowo na pola kraść żywność [...]”. Na przełomie maja i czerwca 1921 r. robotnicy

urządzili manifestację, grożąc strajkiem i demolowaniem miasta. Ludność polska z niecierpliwością oczekiwała pierwszych wyborów do Rady Miejskiej. Również w niemieckich sferach robotniczych dało się zaobserwować przygotowanie do przyszłych wyborów¹⁵.

Tabela 5. Podział okręgów wyborczych 6 i 13 XI 1921 r.

OKRĘG WYBORCZY	SKŁAD KOMISJI WYBORCZEJ
Okręg I – Sala gimnastyczna szkoły miejskiej	Przewodniczący Różycki, zastępca Szczepański, sekretarz Donarski, ławnicy Knopf i Borucki
Okręg II – Sala posiedzeń Rady Miejskiej (ratusz)	Przewodniczący Domachowski, sekretarz Śliwa, ławnicy Flaczyński, Caspari, Stusiński, Składkowski
Okręg III – Sala gimnastyczna gimnazjum	Przewodniczący Neumann, sekretarz Mączkowski, ławnicy Szałkowski, Pokorski, Boldt, Bona
Okręg IV – Hotel Dom Polski	Przewodniczący Pawlikowski, sekretarz Stobiński, ławnicy Stindtmann, Rost, Gorzka, Ciemirski, Schülzmann

Źródło: APB, AmŚw., sygn. 99.

W dniu 14 sierpnia 1921 r. odbył się wiec Stanu Średniego, któremu przewodniczył Śliwa. Referat na temat znaczenia dla państwa stanu mieszczańskiego wygłosił prof. Bręgowski z Poznania. W dniu 12 sierpnia 1921 r. odbyło się zebranie NPR, na którym mówca z Grudziądza krytykował rząd byłej Dzielnicy Pruskiej. Kolejny zjazd NPR odbył się 14 sierpnia 1921 r. Referat na temat zgubnej gospodarki obecnego rządu wygłosił Zagorski z Grudziądza. Stronnictwa nie wystawiały list wyborczych pod własnymi nazwami, np. NPR wystawiła listy „obywatelskie” a Stronnictwo Mieszczańskie „Listę Stanu Średniego”¹⁶.

Wykaz wyborców wystawiony był od 26 września do 3 października do publicznej wiadomości w biurze meldunkowym Magistratu, codziennie od godziny 9 do 13 i 14–16. Termin wyborów do Rady Miejskiej

¹⁵ APB, OKPP w Toruniu, sygn. 70; Urząd Wojewódzki Pomorski w Toruniu (dalej UWP), sygn. 4555a, 30583.

¹⁶ UWP, sygn. 4525, 4555a.

w Świeciu ustalono na 6 listopada 1921 r. Lokale wyborcze otwarte były od godziny 8 do 16¹⁷.

Tabela 6. Wybrani do Rady Miejskiej 13 listopada 1921 r.

LP.	IMIĘ I NAZWISKO	ZAWÓD	UGRUPOWANIE
1.	August Kralewski	Skarbnik	Stronnictwo Mieszczańskie
2.	Brunon Bednarkiewicz	Handlowiec	SM
3.	Jan Zakrzewski	Skarbnik	SM
4.	Jan Chruściński	Komisarz	SM
5.	Roman Skomski	Obywatel ziemski	SM
6.	Walentyn Maniszewski	Budowniczy	SM
7.	Antoni Goszka	Obywatel	SM
8.	Jan Domachowski	Kupiec	SM
9.	Jan Mączkowski	Przedsiębiorca budowlany	Związek Ludowo-Narodowy
10.	Bernard Pokorski	Naczelny sekretarz sądowy	ZLN
11.	Franciszek Domachowski	Właściciel drukarni	ZLN
12.	Konrad Pawlikowski	Kupiec	ZLN
13.	Franciszek Dunajski	Rolnik	ZLN
14.	dr Romuald Przeworski	Lekarz	ZLN
15.	Józef Śliwa	Właściciel drogerii	ZLN
16.	Walentyn Morzuchowski	Robotnik	NPR
17.	Herman Manikowski	Robotnik	NPR
18.	Jan Bona	Robotnik	NPR
19.	Bronisław Radka	Robotnik	NPR
20.	Maksymilian Jopek	Robotnik	NPR

¹⁷ AmŚw., sygn. 99.

21.	Władysław Buczkowski	Robotnik	NPR
22.	Tomasz Ciesiński	Robotnik	NPR
23.	Augustyn Gaca*	Szachmistrz	NPR
24.	Leon Wietrzykowski	Robotnik	NPR

Źródło: Ustalenia własne na podstawie: APB, AmŚw., sygn. 98; UWP, sygn. 30074.

* 21 lutego 1925 r. zrezygnował z zasiadania w Radzie Miejskiej (AmŚw., sygn. 98).

Jednak z powodu różnych nieregularności przy głosowaniu w poszczególnych okręgach Komisja Wyborcza w składzie: Stanisław Kostka, Jan Mączkowski, Franciszek Domachowski, Bernard Pokorski i Jan Bona uznała wybory do Rady Miejskiej z 6 listopada 1921 r. za nieważne i wyznaczyła nowy termin na 13 listopada 1921 r.¹⁸. Zarzuty dotyczyły m.in. odrzucania bez uzasadnionych powodów zgłoszonych list kandydatów, wyznaczania zbyt krótkich terminów (2 godziny) dla przeprowadzenia egzaminu z języka polskiego, ustanawiania okręgów wyborczych „w ten sposób, że jedna część okręgu leży niejednokrotnie o kilkanaście kilometrów oddalona od drugiej części tego samego okręgu wyborczego”¹⁹. Obszar głosowania ilustruje tabela 5.

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ Ibidem.

Wykres 1
Rozkład mandatów w Radzie Miejskiej Świecia po wyborach
z 13 XI 1921 r.

Źródło: UWP, sygn. 30074.

Z powodu odbywających się wyborów do rad miejskich i sejmików powiatowych wzmógł się dość żywo ruch polityczny. Wzajemne ataki polskiej prasy na różne ugrupowania spowodowały zniechęcenie ludności polskiej do wzięcia udziału w wyborach (szacunkowo w wyborach wzięło udział 40% Polaków oraz aż 90% Niemców), np. w Toruniu nie głosowało 10 tys. osób. Natomiast Niemcy we wszystkich miastach Pomorza „szli łąwą do wyborów” odnosząc dość poważny sukces, poparty wytężoną propagandą prasową. Najwięcej głosów uzyskały NPR i ZLN, natomiast PPS poniosła klęskę uzyskując jedynie w Wąbrzeźnie sześć mandatów²⁰.

Podobny rozkład mandatów nastąpił w Świeciu. Dziewięć mandatów uzyskała Narodowa Partia Robotnicza, osiem Stronnictwo Mieszczańskie,

²⁰ APB, UWP, sygn. 4555a, 4556.

a siedem Związek Ludowo-Narodowy (tab. 6, wykres 1). Swoich przedstawicieli nie wprowadzili do nowej Rady Miejskiej Niemcy, ponieważ listę mniejszości niemieckiej (nr 3) unieważniono z powodu nieznamomości przez kandydatów języka polskiego²¹.

Na zebraniu Rady Miejskiej w dniu 18 listopada 1921 r. na przewodniczącego wybrano Franciszka Domachowskiego (16 głosów), jego zastępcą został Augustyn Gaca (15 głosów) na sekretarza wybrano Bernarda Pokorskiego (22 głosy), a na jego zastępcę Józefa Śliwę (14 głosów). Na tym samym zebraniu oddalono protest radnych niemieckich dotyczący relacjonowania wydarzeń w Radzie na łamach prasy. Uchwalono jednogłośnie decyzję, by ogłaszać informacje o posiedzeniach Rady Miejskiej tylko na łamach „Głosu Świeckiego”²².

Corocznie dokonywano wyboru nowego składu zarządu. Na zebraniu Rady Miejskiej 27 stycznia 1922 r., na które przybyło siedemnastu radnych, skład Rady nie zmienił się. Przewodniczącym został Franciszek Domachowski (15 głosów), jego zastępcą Gaca (12), sekretarzem Pokorski (16) oraz Śliwa (10)²³.

Na zebraniu 30 stycznia 1923 r. dokonano wyboru nowego zarządu Rady Miejskiej. Przewodniczącym ponownie został Franciszek Domachowski, zastępcą Jan Chruściński, sekretarzem Pokorski, zastępcą sekretarza Lubomski, natomiast członkami: dr Pruszkowski, Dunajski, Lubomski, Gorszke, Maniszewski, Pokorski, Zakrzewski (jednocześnie w składzie komisji finansowej)²⁴.

Na zebraniu Rady Miejskiej 22 stycznia 1924 r. obecnych było dwiętnastu radnych. Na przewodniczącego wysunięto kandydatury Śliwy (8 głosów) i Domachowskiego (9), z powodu braku większości zarządzono drugie głosowanie, podczas którego Śliwa otrzymał dziesięć głosów, a Domachowski dziewięć. Zastępcą przewodniczącego został Donarski (11). Sekretarzem wybrano Dunajskiego (11 głosów), a jego zastępcą Jopka (11)²⁵.

Na zebraniu Rady Miejskiej 8 stycznia 1925 r. na przewodniczącego wybrano Śliwę (18 głosów), zastępcą przewodniczącego został Chruściński (14), sekretarzem Dunajski (21), a zastępcą sekretarza Jopek (18)²⁶.

²¹ Ibidem, sygn. 30074.

²² Ibidem, sygn. 6530.

²³ APB, AmŚw., sygn. 98.

²⁴ Ibidem.

²⁵ Ibidem.

²⁶ Ibidem.

Ostatnie posiedzenie Rady Miejskiej odbyło się 31 grudnia 1925 r., kiedy to dokonano podsumowania działalności. W pierwszej kadencji Rady Miejskiej w Świeciu odbyło pięćdziesiąt trzy posiedzenia, uchwalono pięćset pięćdziesiąt sześć uchwał (czteryście pięć publicznych oraz sto pięćdziesiąt jeden poufnych)²⁷.

Wybory 1925 r.

Kampania wyborcza do zbliżających się wyborów do Rady Miejskiej w Świeciu rozpoczęła się już latem. W sierpniu 1925 r. Stronnictwo Mieszczańskie wystawiło listę kandydatów pochodzących z Towarzystwa Właścicieli Nieruchomości, Towarzystwa Samodzielnych Rzemieślników, Polskiego Zjednoczenia Mieszczańskiego, Towarzystwa Inwalidów Wojennych oraz Towarzystwa Restauratorów. Na liście było trzydziestu sześciu kandydatów a wśród nich m.in. lekarz dr Max (Maksymilian) Cohn (ur. 7 V 1882 r.)²⁸.

We wrześniu 1925 r. swoich kandydatów przedstawiła Bezpartyjna Lista Obywatelska, z ramienia której kandydowali m.in. kupiec Leon Neumann, dyrektor Gimnazjum Leon Kuchanny, ksiądz Paweł Konitzer, dyrektor Krajowego Szpitala Psychiatrycznego dr Stanisław Dekowski (ur. 25 IX 1874 r. w Gdańsku, zmarł na raka żołądka 4 lipca 1931 r., pochowany na starym, nieistniejącym już cmentarzu), a także kupiec i właściciel drukarni Franciszek Domachowski. Razem siedemdziesiąt cztery osoby – w większości kupcy, rzemieślnicy, urzędnicy, handlarze²⁹.

Także we wrześniu listę swoją przedstawiła Polska Partia Socjalistyczna oraz Rady Związków Zawodowych z ramienia których kandydowali m.in. Julian Jeleń oraz Franciszek Kminikowski, razem dwadzieścia dwie osoby³⁰.

Mniejszość niemiecka w Świeciu z ożywieniem przystąpiła do wyborów. W dniu 13 października 1925 r. w hotelu Wildta spotkało się około osiemdziesiąt osób narodowości niemieckiej. Zebranie zwołał Grzegorz Bark. Na spotkaniu przemawiał dr Spitzer z Bydgoszczy, który namawiał

²⁷ Ibidem.

²⁸ APB, AmŚw., sygn. 99.

²⁹ Ibidem; Feliks Jerzy Dekowski, *Historia Rodziny Dekowskich (gałąź od Walentego) i niektórych spokrewnionych od 1745 r.*, St. Paul-en-Forêt (Var) Provence 1995 r., s. 22–25 (maszynopis w zbiorach Archiwum Państwowego w Bydgoszczy).

³⁰ APB, AmŚw., sygn. 99.

do wypełnienia obowiązku wyborczego, by „dać żywy wyraz tętna życia jako dowód niezłomnej woli i siły gospodarczej”. Ponadto głos zabrali Witt i dr Cohn, nawołując do wzięcia udziału w wyborach³¹.

Spośród wszystkich ugrupowań największą aktywność prezentowała PPS. Na zebraniu na Małym Rynku w Świeciu 10 października 1925 r., na które przybyło około dwustu osób, przemawiał poseł z Warszawy, krytykował on trudne położenie robotników w Polsce, obwiniając władze państwowe i samorządowe o brak dbałości o sprawy robotnicze, ubolewał, że bezrobotni ze Świecia nie otrzymują wsparcia z funduszy dla bezrobotnych. Namawiał, ażeby oddać głos w zbliżających się wyborach do Rady Miejskiej na PPS. Na zebraniu przemawiali również m.in. Teofil Herzke oraz Julian Jeleń ze Świecia³².

Podobny charakter miało spotkanie członków i sympatyków PPS-u 17 października 1925 r. w lokalu Józefa Wojdy przy Małym Rynku, w obecności około trzydziestu osób. Na zebraniu przemawiał prezes Kunikowski oraz Walenty Morzuchowski, nawoływali oni do głosowania w zbliżających się wyborach³³.

Kampania wyborcza przebiegała z dużym poruszeniem. Związek Ludowo-Narodowy wystawił swoją listę w porozumieniu z chadecją i mieszczanami (zwolennicy Stronnictwa Mieszczańskiego). Narodowa Partia Robotnicza i Polska Partia Socjalistyczna na organizowanych wiecach prowadzili ze sobą „walki polemiczne”. ZLN i Chrześcijańska Demokracja ograniczyły się do kampanii prasowej, organizując nieliczne zebrania, na których omawiano sytuację polityczną i gospodarczą państwa oraz działalność Sejmu, traktując marginalnie sprawę wyborów do samorządu. Przywódcy PSL „Piast” krótko przed wyborami utworzyli nowe stronnictwo „Zjednoczenie Stanu Średniego”. Ostatecznie NPR w Świeciu nie wystawiła swojej listy w zbliżających się wyborach. Spowodowane to było dużym odpływem elektoratu (robotnicy) do PPS-u, który zyskał ponadto zwolenników wśród części inteligencji³⁴.

³¹ APB, Kom.PP w Św., sygn. 14.

³² Ibidem, sygn. 25.

³³ Ibidem.

³⁴ APB, UWP, sygn. 4564.

Tabela 7. Podział okręgów wyborczych 18 X 1925 r.

OKRĘG WYBORCZY	SKŁAD KOMISJI WYBORCZEJ
I Okręg – Sala gimnazjum	Przewodniczący Franciszek Dunajski, zastępca Józef Zatorski, ławnicy Feliks Kubacki, Paweł Knopf, Roch Hylla, Jan Borucki
II Okręg – Sala posiedzeń Rady Miejskiej (ratusz)	Przewodniczący Edward Bartel, zastępca Franciszek Domachowski, ławnicy Franciszek Józefowich, Ignacy Prusiewicz, Leon Flaczyński, Walerian Możuchowski
III Okręg – Sala gimnastyczna gimnazjum	Przewodniczący Jan Szałkowski, zastępca Leon Neumann, ławnicy Maksymilian Krawczyk, Franciszek Karolewski, Wincenty Łożyński, Teofil Szmyt
IV Okręg – Hotel Dom Polski	Przewodniczący Nikodem Wiórek, zastępca Witold Herbst

Źródło: APB, AmŚw., sygn. 99.

Podsumowując, PPS niewątpliwie zwalczała program i działalność innych stronnictw m.in. NPR-u, nawzajem rozbijając sobie wiece. Po wyborach kosztem prawicy zyskała przede wszystkim PPS, a także ruch mieszczański (Stronnictwo Mieszczańskie, Stan Średni).

Z punktu widzenia organizacyjnego kampania wyborcza przebiegała bez większych problemów. Listy poszczególnych ugrupowań dostarczali do komisji wyborczej tzw. mężowie zaufania wraz z oświadczeniami kandydatów o przyjęciu ewentualnego wyboru. Zdarzały się częste przypadki wystawiania tego samego kandydata na kilku listach. Wówczas zgodnie z art. 14 rozporządzenia Ministerstwa byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 12 sierpnia 1921 r., po oświadczeniu kandydata z której listy pragnie startować, z pozostałych został skreślany³⁵. Obszar wyborów podzielono na cztery okręgi (tab. 7). Ostatecznie wystawiono sześć list wyborczych:

- Stronnictwo Mieszczańskie, trzydziestu pięciu kandydatów: chałupnicy, rzemieślnicy,
- Chrześcijańska Demokracja, trzydziestu trzech kandydatów: przeważnie urzędnicy, kupcy,
- PPS, dwudziestu dwóch kandydatów,
- Niemcy, sześciu kandydatów,

³⁵ APB, AmŚw., sygn. 99.

- Zrzeszenie Obywatelskie Bezpartyjne, dwudziestu siedmiu kandydatów: chadecy, przeważnie samodzielni kupcy,
- Blok Pracy Obywatelskiej (lista antyżydowska), dziewiętnastu kandydatów³⁶.

Tabela 8. Uzyskane głosy przez poszczególne listy w wyborach 18 X 1925 r.*

UGRUPOWANIE	OKRĘG NR 1	OKRĘG NR 2	OKRĘG NR 3	OKRĘG NR 4	OGÓŁEM GŁOSÓW
Stronnictwo Mieszczańskie	175	197	150	112	634
Chrześcijańska Demokracja	121	148	123	127	519
PPS	111	50	138	125	424
Niemcy	62	131	80	56	329
Zrzeszenie Obywatelskie Bezpartyjne	92	110	68	36	306
Blok Pracy Obywatelskiej (lista antyżydowska)	18	28	10	16	72
Ogółem	579	664	569	472	2284

Źródło: Obliczenia własne na podstawie: APB, UWP, sygn. 2341, 2344, 2371, 4564, 4571; Kom.PP w Św., sygn. 18; AmŚw., sygn. 99; OKPP, sygn. 68.

* Uprawnionych do głosowania było 3114 osób (386 Niemców i 2728 Polaków). Swoje głosy oddały 2291 osoby (329 Niemców i 1962 Polaków). Do urn poszło 74% uprawnionych.

Wyniki wyborów przedstawiły się następująco: dwadzieścia jeden mandatów uzyskali Polacy, natomiast Niemcy jedynie trzy (tab. 8 i 10 oraz wykres 2). Na Pomorzu liczba mandatów dla Niemców zmniejszyła się o czternaście, z siedemdziesięciu sześciu do sześćdziesięciu dwóch, jednak nie wszędzie, np. w Chełmnie, Świeciu i Skarszewach liczba ta wzrosła z dwóch do trzech. Sukcesy te Niemcy zawdzięczali wysokim zdyscyplinowaniem wyborczym sięgającym 95% uczestniczących w wyborach, odwrotnie sprawa miała się wśród Polaków, gdzie przeciętnie 60–65% ludności poszło do urn wyborczych, gdziekolwiek wynik ten

³⁶ APB, UWP, sygn. 2371.

osiągnął 85%³⁷. W innych miastach Pomorza na sześćset dwadzieścia cztery mandaty, sto sześćdziesiąt przypadło NPR, sto dwanaście ZLN, osiemdziesiąt pięć różnym ugrupowaniom mieszczańskim, siedemdziesiąt osiem ugrupowaniom bez przynależności partyjnej, po sześćdziesiąt dwa ChD oraz Niemcom, pięćdziesiąt trzy PPS oraz dwanaście Niezależnej Socjalistycznej Partii Pracy (patrz też tab. 9)³⁸.

Wykres 2
Rozkład mandatów w Radzie Miejskiej Świecia po wyborach
z 18 X 1925 r.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie: APB, UWP, sygn. 2341, 2344, 2371, 4564, 4571; Kom.PP w Św., sygn. 18; AmŚw., sygn. 99; OKPP, sygn. 68.

³⁷ Ibidem, sygn. 4564.

³⁸ R. Wapiński, *Działalność Narodowej Partii Robotniczej na terenie województwa pomorskiego w latach 1920–1930*, Gdańsk 1962, s. 197; Idem, *Życie polityczne Pomorza w latach 1920–1939*, Warszawa–Poznań–Toruń 1983, s. 119.

Duży sukces odniosło Stronnictwo Mieszczańskie, uzyskując największą liczbę głosów w trzech spośród czterech okręgów wyborczych. Ugrupowanie to utrzymało swój stan posiadania z 1921 r., swoich kandydatów wprowadziła PPS oraz mniejszość niemiecka. Dobry rezultat kandydatów niemieckich w okręgu wyborczym nr 2 spowodowany był znacznym skupiskiem mniejszości niemieckiej na tym obszarze. Największe straty poniosła NPR, która w 1921 r. miała w Radzie dziewięć mandatów. Partia ta nie wystawiła swojej listy z uwagi na duży odpływ elektoratu (robotnicy) do PPS-u, który zyskał ponadto zwolenników wśród części inteligencji.

Ostatnie posiedzenie Rady Miejskiej odbyło się 31 XII 1925 r. Dokonano wówczas podsumowania działalności. W 1925 r. odbyto pięćdziesiąt trzy posiedzenia, na których uchwalono pięćset pięćdziesiąt sześć uchwał³⁹.

Na mocy art. 39 i 40 ordynacji miejskiej z dn. 30 V 1853 r. burmistrz Stanisław Kostka zwołał pierwsze zebranie nowo wybranej Rady Miejskiej na czwartek 7 stycznia 1926 r. na godzinę 17 w sali posiedzeń Rady Miejskiej. Porządek obrad przewidywał wprowadzenie radnych w obowiązki, wybór zarządu Rady Miejskiej, czterech członków sejmiku powiatowego, członków poszczególnych komisji. Na koniec zajęto się sprawą bezrobocia⁴⁰.

Tabela 9. Skład polityczny Rad Miejskich na Pomorzu w 1927 r.

UGRUPOWANIE	ŚWIECIE	WOJEWÓDZTWO
NPR	–	178
ZLN	3	141
ChD	6	110
PPS	5	75
Niemcy	3	65
PSL Piast	–	33
Stan Średni	7	27
Bezpartyjni	–	32
Stronnictwo Chrześcijańsko-Narodowe	–	9

³⁹ APB, AmŚw., sygn. 98.

⁴⁰ APB, AmŚw., sygn. 99.

Niezależni Socjaliści	–	4
Stronnictwo Katolicko-Ludowe	–	3
Vacat	–	2
Monarchiści	–	1
Razem	24	680

Źródło: APB, UWP, sygn. 2342.

Na stanowisko przewodniczącego Rady wysunięto kandydatury Śliwy, Neumanna, dr Kuchannego oraz Rosińskiego. Wyniki głosowania były następujące:

- Śliwa 18,
- Neumann 3,
- Dr Kuchanny 2,
- Rosiński 1.

Na zastępcę przewodniczącego wybrano Donarskiego (17 głosów), pozostałe głosy rozłożyły się następująco: dr Kuchanny (5), Górny i Jeleń po 1. Sekretarzem został Rosiński (17 głosów), pozostali: Flaczyński 5, Lorkowski i ks. Konitzer po 1. W drugim głosowaniu wybrano na zastępcę sekretarza Popławskiego (14 głosów), kontrkandydat Górny otrzymał 10 głosów⁴¹.

Na posiedzeniu Rady Miejskiej 13 stycznia 1927 r. na przewodniczącego wybrano Donarskiego (16 głosów), zastępcą został Neumann (19), sekretarzem Popławski (18), zastępcą sekretarza Rosiński (15). Leon Donarski zrezygnował z przewodnictwa w Radzie w dniu 30 sierpnia 1927 r.⁴²

Na posiedzeniu Rady Miejskiej 23 września 1927 r. przewodniczącym wybrano Śliwę (10 głosów). Natomiast na kolejnym (7 października) dokonano wyboru zastępcy, którym został Lorkowski (8 głosów)⁴³.

⁴¹ Ibidem, sygn. 98.

⁴² Ibidem.

⁴³ Ibidem.

Tabela 10. Wybrani do Rady Miejskiej 18 X 1925 r.

LP.	IMIĘ I NAZWISKO	DATA I MIEJSCE URODZENIA	ZAWÓD	WYZNANIE
1.	Franciszek Rosiński	9 IX 1870 Świecie	Mistrz krawiecki	Katolickie
2.	Bernard Górny	31 I 1889 Bartniki pow. lubawski	Przemysłowiec	Katolickie
3.	Leon Flizikowski	16 XII 1886 Kościelna Jania pow. gniewski	Mistrz piekarski	Katolickie
4.	Teofil Herzke	24 X 1890 Świecie	Urzędnik	Katolickie
5.	Maksymilian Lorkowski	10 X 1888 Kębłowo pow. babimost	Kupiec	Katolickie
6.	Konrad Popławski	1 XII 1890 Inowrocław	Restaurator	Katolickie
7.	Leon Kufel	25 IV 1889 Sierosław pow. świecki	Kupiec	Katolickie
8.	Roman Piosik*	7 VII 1882 Rządkowo pow. chodzieski	Prof. Gimnazjum	Katolickie
9.	Józef Śliwa	25 XI 1876 Półwieś pow. gniewski	Właściciel drogerii	Katolickie
10.	Leon Donarski	29 XII 1891 Drzycim pow. świecki	Dyrektor Banku	Katolickie
11.	Fryderyk Ruchaj	5 X 1878	Rolnik	Ewangelickie
12.	Jerzy Bark	20 IV 1890 Chełmża pow. toruński	Kupiec	Ewangelickie
13.	Dr Maksymilian Cohn	7 X 1882 Wierzchucin pow. bydgoski	Lekarz	Mojżeszowe
14.	Leon Neumann	23 XII 1870 Świecie	Kupiec	Katolickie
15.	Leon Flaczyński	10 XII 1886 Waldhof pow. babimost	Zegarmistrz	Katolickie
16.	Anastazy Wietrzykowski	8 XI 1892 Wętfie pow. świecki	Robotnik	Katolickie
17.	Leon Kuchanny	2 I 1890 Więckowy	Dyrektor gimnazjum	Katolickie
18.	Ks. Paweł Konitzer	5 III 1876 Czubek pow. starogardzki	Proboszcz	Katolickie
19.	Ignacy Prusiewicz	5 VII 1878 Krzywin pow. gostyński	Restaurator	Katolickie

20.	Franciszek Kminikowski	15 IX 1886 Wudzyn pow. świecki	Robotnik	Katolickie
21.	Julian Jeleń	6 I 1889 Ciechanów pow. małopolski	Robotnik	Katolickie
22.	Leon Krzyżanowski	2 III 1881 Przechowo	Murarz	Katolickie
23.	Franciszek Rybczyński	15 VIII 1896 Świecie	Robotnik	Katolickie
24.	Maksymilian Kujaczyński	4 I 1899 Świecie	Robotnik	Katolickie

Źródło: Ustalenia własne na podstawie: APB, AmŚw., sygn. 99; UWP, sygn. 2371; „Głos Świecki”, nr 14, 31 X 1925 r.

* W dniu 1 września 1929 r. zrezygnował z zasiadania w Radzie Miejskiej z powodu objęcia posady nauczyciela w szkole w Nowem (AmŚw., sygn. 98).

Na posiedzeniu Rady Miejskiej 12 stycznia 1928 r. przewodniczącym wybrano Śliwę (16 głosów), zastępcą został prof. Piosik (18), który nie przyjął urzędu. W powtórny głosowaniu wybrano Lorkowskiego (16), sekretarzem został Popławski (17) a jego zastępcą Rosiński (11)⁴⁴.

W sierpniu 1928 r. dokonano zmiany na stanowisku zastępcy przewodniczącego, którym po trzecim głosowaniu został Prabucki⁴⁵.

Na posiedzeniu Rady Miejskiej 3 stycznia 1929 r. przewodniczącym został Śliwa (15 głosów), zastępcą przewodniczącego Szczepański (10), sekretarzem Popławski (13), a jego zastępcą Kufel (12)⁴⁶.

Wybory 1929 r.

Do Komisji Wyborczej w Świeciu zgłoszono pięć list wyborczych. Z ramienia Obywatelskiego Bloku Gospodarczego wystawiono listę pod nazwą Katolicko-Polski Bezpartyjny Blok Jedności Gospodarczej (BBWR) z dwudziestoma czterema kandydatami. Byli to m.in. adwokat Czesław Buczkowski, rektor szkoły Józef Zatorski, mistrz piekarski Leon Flisi-kowski, aptekarz Henryk Jeszke, nauczyciel gimnazjum prof. Kazimierz Ekstein, Bolesław Głaza – właściciel składu żelaza, stali, porcelany, szkła,

⁴⁴ Ibidem.

⁴⁵ Ibidem.

⁴⁶ Ibidem.

maszyn, wirówek, rowerów. Lista ta była, oprócz głównego jej członu BBWR, pod wpływem Narodowego Związku Robotniczego oraz w minimalnym stopniu Chrześcijańskiej Demokracji (Jan Mączkowski). Polska Partia Socjalistyczna wystawiła dwudziestu czterech kandydatów. Ugrupowanie to było pod stałą krytyką z uwagi na jej organizatora i czołowego kandydata, prezesa powiatowego komitetu PPS Juliana Jelenia, który w 1919 r. skazany został na karę dwóch lat ciężkiego więzienia za zgwałcenie siedmioletniej dziewczynki. Oprócz Jelenia kandydowali m.in. cieśla Stanisław Szulc, piekarz Tomasz Znaniecki, robotnik Piotr Adamski. Niemiecka lista liczyła sześciu kandydatów z Frycem Ruchajem na czele, zwolennikiem ugody polsko-niemieckiej, oraz kupcem Jerzym Barkiem, lekarzem dr Maksymilianem Cohnem, kapitalistą Leopoldem Czerwińskim, robotnikiem Juliuszem Spottem oraz mistrzem siodlarskim Brunonem Jerschenkowskim. Lista numer cztery Narodowych Zrzeszeń Gospodarczych pod nazwą Narodowy Blok Gospodarczy była pod wpływem Stronnictwa Narodowego. Partia ta nie wystawiła kandydatów pod własnym szyldem z uwagi na element urzędniczy, wśród którego miała znaczną liczbę zwolenników, a którzy obawiali się popierać stronnictwo antyrządowe. Ugrupowanie nie liczyło się „z moralnymi kwalifikacjami kandydatów”, np. restaurator Maksymilian Szydlowski był w okresie wojny właścicielem domu publicznego, natomiast Leon Neumann określany był jako alkoholik. Z listy kandydowali m.in. ksiądz Paweł Konitzer, właściciel drogerii Józef Śliwa, mistrz piekarski Bolesław Nelke, właściciel drukarni Franciszek Domachowski oraz właściciel restauracji Konrad Popławski, razem trzydzieści dwie osoby. Narodowa Partia Robotnicza zgłosiła dziewięciu kandydatów będących urzędnikami Kasy Chorych. Z listy tej kandydowali m.in. Jakób Bogun, Walerian Morzuchowski, Franciszek Rampalski, Leon Romanowski.⁴⁷

Ogólnie Komisja Wyborcza nie miała większych problemów podczas organizacji wyborów do Rady Miejskiej w Świeciu. Jedyny przypadek to próba fałszerstwa przez PPS trzynastu podpisów popierających listę nr 2. Oprócz tego, zdaniem komisji, na liście były podpisy osób niepełnoletnich, co stwierdzono na podstawie rejestru meldunkowego. Ostatecznie Komisja Wyborcza postanowiła wezwać osoby, których podpisy były wątpliwe. Po wyjaśnieniu sprawy 30 sierpnia 1929 r. stwierdzono, że prawi-

⁴⁷ APB, AmŚw., sygn. 99; Starostwo Powiatowe w Świeciu (dalej StPŚw.), sygn. 353a.

dłowych podpisów jest wystarczająca liczba i postanowiono dopuścić kandydatów PPS-u do uczestniczenia w wyborach⁴⁸.

Według oceny władz bezpieczeństwa „grupa pozostająca pod wpływami ND [SN – K. H.] z powodów całkowicie oportunistycznych grupowała ludzi, bez poddania krytyce ich wartości moralnych i przekonań politycznych. Grupa ta silnie wykorzystywała wpływy duchowieństwa. PPS operowała krańcową demagogią. Stworzona w ostatniej chwili lista prorządowa była bardzo słabo przygotowana i cieszyła się popularnością tylko dzięki nieskazitelności kandydatów”⁴⁹.

Dnia 8 września o godz. 12.30 odbył się wiec na Małym Rynku, zwołany przez zarząd miejscowego PPS, na który przyszło około dwustu osób. Na spotkanie przybył poseł Grylewski z Warszawy. Poseł omawiał działalność poszczególnych rządów, krytykując ich gospodarkę oraz negatywny stosunek do mas robotniczych. Obecnemu rządowi [tj. gabinetowi Kazimierza Świtalskiego – K. H.] zarzucał odwoływanie niewygodnych urzędników i zastępowanie ich ludźmi wygodnymi dla rządu, których nazwał „idiotami”. W ciągu dalszego przemówienia poruszył kwestię kryzysu mieszkaniowego. Kończąc odczytał rezolucję, którą jednogłośnie przyjęto. Na spotkaniu przemawiała także Górna z Grudziądza, która nawoływała kobiety do intensywniejszej pracy w PPS oraz wzięcia udziału w zbliżających się wyborach. Na koniec głos zabrał Julian Jeleń, który zachęcał do głosowania, a Radę Miejską nazwał „kliką”, która absolutnie nie troszczy się o los bezrobotnych i robotników⁵⁰.

Tabela 11. Wyniki wyborów do Rad Miejskich na Pomorzu w 1929 r.

UGRUPOWANIE	ŚWIECIE	WOJEWÓDZTWO
SN	9	206
NPR – Prawica	2	133
BBWR	4	124
Niemcy	3	70
PPS (CKW)	6	55
Bezpartyjni	—	32
ChD	—	24
PSL Piast	—	19

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ APB, StPŚw., sygn. 353c.

⁵⁰ Ibidem, sygn. 353a.

Chrześcijańskie Stronnictwo Rolnicze	–	6
Zjednoczenie Stanu Średniego	–	5
PPS (Fracja Rewolucyjna)	–	2
NPR – Lewica	–	1
Żydzi	–	1
Razem	24	678

Źródło: APB, UWP, sygn. 6844.

Dnia 12 września 1929 r. na zebranie BBWR, któremu przewodniczył mecenas Czesław Buczkowski, przybyło szesnaście osób. Na spotkaniu omawiano taktykę wyborczą mającą polegać głównie na agitacji poprzez wydanie odezwy programowej, intensywną kampanię roznoszenia większej ilości ulotek wyborczych oraz szeregu drobnych konferencji. Na spotkaniu Towarzystwa Właścicieli Nieruchomości w dniu 13 września 1929 r., na które przybyło około czterdzieści osób, przemawiał poseł Osada ze Stronnictwa Narodowego, który nawoływał do głosowania na kandydatów SN. Z kolei dr Pehr z Grudziądza na spotkaniu z sympatykami PPS-u w dniu 2 października 1929 r. na Małym Rynku w Świeciu wygłosił referat krytykujący wszystkie listy z kandydatami do Rady Miejskiej, szczególnie z niechęcią odnoszący się do Stronnictwa Narodowego⁵¹.

⁵¹ APB, StPŚw., sygn. 353a.

Tabela 12. Uzyskane głosy przez poszczególne listy w wyborach 6 X 1929 r.*

LISTA	OKRĘG NR 1**	OKRĘG NR 2	OKRĘG NR 3	OKRĘG NR 4	OGÓŁEM GŁOSÓW
BBWR	151	119	93	95	458
PPS	183	102	203	200	688
Niemcy	71	139	72	57	339
SN	243	339	218	178	978
NPR	66	64	71	19	220
Ogółem	714	763	657	549	2683

Źródło: Obliczenia własne na podstawie: APB, AmŚw., sygn. 99, UWP, sygn. 2346, 6844; StPŚw., sygn. 353c; „Głos Świecki”, nr 4 z 8 X 1929 r.

* Uprawnionych było 3421 osób, swoje głosy oddało 2697 w tym 14 nieważnych (7 pustych oraz 7 „nieodpowiednie napisy”). Do urn poszło 79% uprawnionych (2668 osób wyznania rzymskokatolickiego w tym 1414 kobiet).

** Przewodniczącym Komisji Wyborczej był Józef Śliwa a członkami Bernard Górny i Edward Bartel. Siedziba okręgu nr 1 mieściła się w szkole powszechnej (przewodniczący Józef Zatorski), nr 2 w sali posiedzeń Rady Miejskiej (przewodniczący Edward Bartel), nr 3 w sali gimnazjum państwowego (przewodniczący Zygmunt Szczepański), nr 4 w sali restauracji Popławskiego (przewodniczący Konrad Popławski).

W wyborach do Rad Miejskich na Pomorzu sukces odniosło SN – 31,6%, drugi wynik uzyskała NPR – 19,4% a trzeci sanacja – 18,5%. Poważny spadek zanotowała NPR, która straciła aż 24% miejsc w Radach. Powodem był upływ części elektoratu do PPS-u oraz strata głosów wśród urzędników, którzy optowali za BBWR (tab. 11)⁵².

Mimo, że listy BBWR i NPR były zablokowane, nie uzyskały jednak większości w Radzie. Jedynie NPR mogła cieszyć się z takiego obrotu sprawy, uzyskała bowiem dwa mandaty. Najwięcej zyskało Stronnictwo Narodowe, występujące w 1925 r. pod nazwą Zrzeszenie Obywatelskie Gospodarcze (w 1925 r. – trzy mandaty), zdobywając dziewięć mandatów oraz PPS – sześć (w 1925 r. – pięć). Swoją stan posiadania zachowali Niemcy. Natomiast klęskę poniosła ChD oraz Stronnictwo Mieszczańskie, w 1925 r. odpowiednio sześć i siedem mandatów. Elektorat wcho-

⁵² R. Wapiński, *Działalność Narodowej Partii Robotniczej na terenie województwa pomorskiego w latach 1920–1930*, Gdańsk 1962, s. 240; Idem, *Życie polityczne Pomorza w latach 1920–1939*, Warszawa-Poznań-Toruń 1983, s. 162–163.

dzący w skład Stronnictwa Mieszczańskiego, m.in. organizacje zrzeszające właścicieli nieruchomości, rzemieślnicy i inni drobni przedsiębiorcy przeszedł przede wszystkim na stronę Stronnictwa Narodowego, w mniejszym stopniu do BBWR oraz pozostałych ugrupowań (tab. 12 i 13, wykres 3).

Na posiedzeniu Rady Miejskiej 20 stycznia 1931 r. na przewodniczącego wybrano Śliwę (12 głosów), zastępcą został Bogun (12 głosów przy 10 wstrzymujących się), na sekretarza wybrano Domachowskiego (11 głosów), jego zastępcą został Morzuchowski (11 głosów)⁵³.

Tabela 13. Wybrani do Rady Miejskiej 6 X 1929 r.

LP.	IMIĘ I NAZWISKO	WIEK	ZAWÓD	UGRUPOWANIE
1.	Czesław Buczkowski	34	Adwokat	BBWR
2.	Zygmunt Szczepański	45	Kupiec	BBWR
3.	Jan Mączkowski	60	Przemysłowiec	BBWR
4.	Józef Zatorski	34	Rektor	BBWR
5.	Stanisław Szulc*	39	Cieśla	PPS
6.	Julian Jeleń	49	Handlarz	PPS
7.	Antoni Witomski	38	Robotnik	PPS
8.	Franciszek Podsiadły	35	Robotnik	PPS
9.	Piotr Adamski	30	Robotnik	PPS
10.	Aleksander Gajewski	59	Robotnik	PPS
11.	Fryc Ruchaj	51	Rolnik	Niemiec
12.	Jerzy Bark	39	Kupiec	Niemiec
13.	Dr Max Cohn	47	Lekarz	Niemiec
14.	Paweł Konitzer**	53	Ksiądz	SN
15.	Maksymilian Szydłowski	59	Restaurator	SN
16.	Józef Pokorski***	42	Dyrektor biura WP	SN
17.	Józef Śliwa	53	Właściciel drogerii	SN
18.	Bolesław Nelke	42	Mistrz piekarski	SN

⁵³ APB, UWP, sygn. 6694.

19.	Franciszek Domachowski	42	Właściciel drukarni, wydawca	SN
20.	Leonard Gackowski	43	Murarz	SN
21.	Teofil Szmidt	44	Mistrz stolarski	SN
22.	Konrad Popławski	39	Restaurator	SN
23.	Jakób Bogun	45	Urzędnik Kasy Chorych	NPR
24.	Walerian Morzuchowski	38	Robotnik	NPR

Źródło: Ustalenia własne na podstawie: APB, AmŚw., sygn. 99; StPŚw., sygn. 353, 358; „Głos Świecki”, nr 4 z 8 X 1929 r. Wiek kandydatów przedstawiał się następująco: 30–40 lat 9 osób, 40–50 lat 11 osób, pow. 50 lat 4 osoby, w tym dwudziestu jeden Polaków i trzech Niemców. Dwudziestu jeden było wyznania rzymsko-katolickiego, dwóch ewangelickiego i jeden mojżeszowego. Siedemnastu radnych miało wykształcenie elementarne, pięciu średnie a dwóch wyższe.

* W maju 1930 r. po jego ustąpieniu miejsce zajął Aleksander Rożyński, robotnik urodzony 9 stycznia 1902 r. (AmŚw., sygn. 99).

** Rezygnacja księdza dziekana Pawła Konitzera z członkostwa w Radzie Miejskiej na posiedzeniu w dniu 21 kwietnia 1932 r. jego miejsce od 30 maja zajął Leon Neumann (UWP, sygn. 6695).

*** 10 kwietnia 1930 r. zrezygnował z mandatu w jego miejsce 12 maja Leon Kufel (AmŚw., sygn. 99).

Na posiedzeniu Rady Miejskiej 15 stycznia 1932 r. na przewodniczącego wybrano ponownie Śliwę (16 głosów), zastępcą został Gackowski (16 głosów), sekretarzem Domachowski (15 głosów) a jego zastępcą Popławski (16 głosów)⁵⁴. Na tym samym zebraniu wybrano skład poszczególnych komisji.

⁵⁴ Ibidem, sygn. 6695.

Wykres 3
Rozkład mandatów w Radzie Miejskiej Świecia po wyborach
z 6 X 1929 r.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie: APB, AmŚw., sygn. 99; UWP, sygn. 2344, 2345, 2346, 6844; StPŚw., sygn. 353, 353c; „Głos Świecki”, nr 4 z 8 X 1929 r.

Wybory 1933 r.

W tajnym piśmie do wojewody pomorskiego z 28 września 1933 r. Starosta powiatu świeckiego Krawczyk proponował przeprowadzenie wyborów do Rady Miejskiej w listopadzie względnie grudniu, przewidując korzystniejsze dla obozu prorządowego skutki. We wrześniu BBWR w Świeciu i Nowem nie było najlepiej przygotowane do wyborów. Ugrupowanie to w Świeciu nie wykazywało jednolitości w działaniu, bowiem przy wyborach do Izby Rolniczej partia ta nie wystawiła swojego kandy-

data i doprowadziła do rozbicia głosów. W konsekwencji wybrano Medarda Ratkowskiego ze Stronnictwa Narodowego. Natomiast ugrupowania opozycyjne nie rozpoczęły jeszcze prac przygotowawczych i pożądanego byłoby według starosty zaskoczenie opozycji⁵⁵.

Pomimo ogłoszonych wyborów do Rady Miejskiej część mieszkańców w ogóle nie wykazywała zainteresowania „sprawami politycznymi”. NPR Prawica zwołała na 2 listopada zgromadzenie publiczne, na które przyjechał poseł Reder z Grudziądza. Ponieważ na spotkanie przyszły zaledwie dwie osoby poseł zrezygnował z wystąpienia. Przywódcy NPR z Morzuchowskim na czele chcieli wykorzystać panujące w PPS rozbicie i przeciągnąć na swoją stronę jej elektorat. Zamyśl ten nie powiódł się i w konsekwencji NPR zrezygnowała z wystawienia listy w zbliżających się wyborach. Po aresztowaniu czołowych działaczy PPS-u Juliana Jelenia i Brunona Znanieckiego żaden z pozostałych członków nie wykazał się inicjatywą w celu przygotowania ugrupowania do wyborów. W związku z tym zwrócono się do władz naczelnych partii, przedstawiając aktualną sytuację. W celu zintensyfikowania działań przedwyborczych zdecydowano się przysłać do Świecia Rusinka z Torunia. Dotychczas wszelkie pisma i druki z Centrali wysyłane były pod adres Tomasza Znanieckiego, jednak po rewizjach i aresztowaniach kontakt ten został zerwany. Mimo trudności wznowiono korespondencję, która kierowana była na Maksymiliana Szałwickiego. Niedługo potem pod ten adres wysłano pięć egzemplarzy uchwał Rady Naczelnej z dnia 15 października 1933 r. „w sprawie zadań programowych i taktycznych w dobie obecnej oraz w sprawie programu wiejskiego PPS”. Na początku listopada z ćwiczeń wojskowych powrócił Tomasz Znaniecki, który przystąpił do akcji wyborczej⁵⁶.

W dniu 15 października 1933 r. na zebranie kandydatów BBWR przybyło pięćdziesiąt osób⁵⁷. Swoją kampanię rozpoczęło też Stronnictwo Narodowe. Na konferencję przedwyborczą zwołaną 8 listopada w lokalu Chruścińskiego przez Flaczyńskiego i ks. dziekana Konitzera przyszło około czterdzieści osób. Ksiądz dziekan i adwokat Maciejewski omawiali taktykę oraz ordynację wyborczą. Ustalono, że głównym kandydatem Stronnictwa Narodowego będzie ksiądz dziekan Konitzer, a oprócz niego Bronisław Borucki, Leon Gackowski i Marian Prabucki. Na spotkaniu podjęto decyzję o połączeniu z NPR. Z ramienia tego ugrupowania kan-

⁵⁵ APB, UWP, sygn. 6586, 2346, 4641.

⁵⁶ Ibidem, sygn. 2357, 4641.

⁵⁷ Ibidem.

dydował tylko murarz Morzuchowski. Pozostali zwolennicy NPR-u zatrudnieni w Zakładzie Psychiatrycznym nie wyrazili chęci kandydowania z tej listy tłumacząc to zajmowanym przez nich stanowiskiem. Jak twierdził Morzuchowski, urzędnicy ci przeważnie oddadzą głosy na SN, „lecz należy ich urobić przez agitację ustną”. Pomimo tego na spotkaniu pracowników Zakładu Psychiatrycznego 11 listopada zapadła decyzja głosowania na BBWR. Stronnictwo Narodowe dość szybko złożyło w Głównej Komisji Wyborczej swoją listę, aby w razie unieważnienia jej wystawić przygotowaną listę zapasową NPR-u. W tym czasie ze swoją kampanią nie ruszyła jeszcze Polska Partia Socjalistyczna, która swoje struktury miała dobrze zorganizowane i posiadała kilku „ruchliwych” działaczy⁵⁸.

W dniu 16 listopada podano listę ugrupowań, które wystawiły swoich kandydatów w wyborach do Rady Miejskiej w Świeciu. Były to: BBWR, Niemcy, PPS oraz SN. Kolejne zebrania odbyły się 17 listopada. Zwołali je Legion Młodych oraz SN, na które przybyło około czterdzieści osób. Kandydaci z listy nr 2 (Niemcy) zostali wezwani przez Główną Komisję Wyborczą na egzamin stwierdzający stopień znajomości języka polskiego. Wynik był wysoce niekorzystny dla mniejszości niemieckiej, bowiem stwierdzono brak znajomości tego języka przez kandydatów. W związku z tym unieważniono w obydwu okręgach listę skupiającą kandydatów mniejszości niemieckiej. Z listy PPS skreślono Tomasza Znanieckiego, Bronisława Klaszkę, Stanisława Krzemińskiego oraz Juliana Jelenia, argumentując ten fakt niedopełnieniem formalności stwierdzających znajomość języka polskiego. Oprócz tego Komisja skreśliła kandydata SN Aleksandra Joppka z uwagi na obecność na dwóch listach wyborczych⁵⁹.

W dniu 21 listopada odbyło się zebranie Legionu Młodych, na które przybyło dwudziestu sześciu sympatyków. Dzień później na zebranie zwołane przez BBWR przybyło około dwustu pięćdziesięciu robotników. Na spotkaniu przemawiali prezes rady powiatowej BBWR Czesław Buczkowski i Kędzia⁶⁰.

⁵⁸ APB, UWP, sygn. 2346, 2357.

⁵⁹ Ibidem, sygn. 2362, 6426, 6586.

⁶⁰ Ibidem, sygn. 2357.

Tabela 14. Podział okręgów wyborczych 26 XI 1933 r.

OKRĘG WYBORCZY	SKŁAD KOMISJI WYBORCZEJ
Nr I	Przewodniczący inż. Eugeniusz Kukolewski, zastępca Henry Jeszke, członkowie Walerian Gackowski, Zygmunt Szczepański, Władysław Kotłęga, Antoni Czablewski
Nr II	Przewodniczący Feliks Kamrowski, zastępca Bolesław Manikowski, członkowie Ignacy Prusiewicz, Bernard Kozłowski, Teofil Szmyt, Konstanty Galant

Źródło: APB, UWP, sygn. 2357, 6426, 6586.

Im bliżej wyborów, tym kampania przybierała na sile. W jej cieniu odbył się proces dwóch czołowych członków miejscowego PPS-u Juliana Jelenia (prezes) oraz Znanieckiego o działalność komunistyczną. W toku postępowania sąd nie znalazł podstaw do skazania i uniewinnił obydwu. Po wyjściu z więzienia notowano większe ożywienie wśród członków i sympatyków PPS oraz żywszą agitację przedwyborczą⁶¹.

Ostatnie dni upłynęły pod znakiem intensywnej kampanii większości ugrupowań. Książd Konitzer z Gackowskim obchodził domy agitując na rzecz Stronnictwa Narodowego. W taki sam sposób zwolenników próbowała pozyskać PPS. Na listę prorzadową poważną agitację prowadził Związek Pracy Obywatelskiej Kobiet. W dniu 23 listopada odbyło się zebranie zwołane przez BBWR, na które przybyło około sto pięćdziesiąt osób. Przemawiał adwokat Czesław Buczkowski i robotnik Stanisław Kędzia. Podczas spotkania w dyskusji głos zabrali Adamski i Znaniecki z PPS-u. Tego samego dnia odbyło się zebranie Związku Inwalidów, na które przybyło około osiemdziesiąt osób (z tego 30% kobiet). Przemawiał prezes Kozłowski, namawiając do głosowania na BBWR. W dniu 24 listopada spotkali się delegaci poszczególnych urzędów i instytucji. Na zebraniu głos zabrał adwokat Buczkowski, który omówił podział pracy podczas wyborów. Ustalono także listę kandydatów z BBWR, na których urzędnicy mieli głosować. W tym samym dniu spotkali się zwolennicy PPS-u (około osiemdziesiąt osób). Przemawiał m.in. Adamski ze Świecia, wygłoszony referat posła Piotrowskiego z Warszawy dotyczył stosunków politycznych w kraju oraz krytyki stanu gospodarki państwa.

⁶¹ Ibidem.

Również tego dnia spotkali się sympatycy Stronnictwa Narodowego i Narodowej Partii Robotniczej (około trzystu osób). Na zebraniu wypowiadał się m.in. ksiądz Konitzer, a referat krytykujący rząd wygłosił Ciesielski z Torunia. W trakcie referatu obecni na sali sympatycy BBWR usiłowali kilkakrotnie przerwać przemówienie. Pod koniec zebrania wywiązała się awantura wywołana przez członków PPS, którzy po zakończeniu swojego zebrania wdarli się na salę i rozrzucili „ampułki z gazem śmierdzącym”. Podczas awantury poturbowany został robotnik Podsiadły⁶².

Nadzór na przebiegiem wyborów do Rady Miejskiej w Świeciu sprawowała Główna Komisja Wyborcza, której przewodniczącym został dr Leon Kuchanny, zastępcą Czesław Buczkowski, członkami Maksymilian Lorkowski, Leon Donarski, Franciszek Domachowski oraz Hipolit Braun⁶³. Zgodnie z ustawą z 23 marca 1933 r. o częściowej zmianie ustroju samorządu terytorialnego, która weszła w życie 13 lipca, w Świeciu wybierano odtąd szesnastu radnych⁶⁴. Miasto podzielone było na dwa okręgi wyborcze, każdy składał się z dwóch obwodów. W pierwszym okręgu wybierano siedmiu radnych, a w drugim dziewięciu, ponieważ przyłączono do niego ul. Klasztorną w celu osłabienia mniejszości niemieckiej (tab. 14)⁶⁵.

⁶² Ibidem.

⁶³ APB, UWP, sygn. 2357, 6426, 6586.

⁶⁴ Por. *Nowy ustrój samorządu w województwach poznańskim i pomorskim. Ustawa z 23 marca z wyjaśnieniem zasadniczych zmian ustroju i objaśnieniami prawnymi*, opracował dr Władysław Dalbor, Poznań 1933; R. Szwed, *Samorząd terytorialny w Polsce w latach 1918–1939*, Częstochowa 2000, s. 205.

⁶⁵ APB, UWP, sygn. 2357, 6426, 6586.

Tabela 15. Uzyskane głosy przez poszczególne listy w wyborach 26 XI 1933 r.*

LISTA	OKRĘG NR 1	OKRĘG NR 2	OGÓŁEM GŁOSÓW
BBWR**	593	631	1224
PPS	161	305	466
SN***	657	715	1372
Ogółem	1411	1651	3062

Źródło: Obliczenia własne na podstawie: APB, UWP, sygn. 2346, 2355, 6586; „Głos Świecki”, nr 137 z 28 IX 1933 r. oraz nr 138 z 30 IX 1933 r.

* Uprawnionych było 3814 osób, swoje głosy oddało 3171 w tym 109 głosów nieważnych. Do urn poszło 83% uprawnionych.

** Pod nazwą Narodowy Blok Gospodarczo-Społeczny.

*** Pod nazwą Obóz Narodowy Obrony Samorządu.

Według informacji Policji Państwowej prezes zarządu Głównego SN Joachim Bartoszewicz, oceniając wyniki wyborów samorządowych przeprowadzonych w Wielkopolsce i na Pomorzu w listopadzie 1933 r. miał powiedzieć, że wybory te „wprawdzie przyniosły triumf obozowi narodowemu, nawet decydujący, to jednak wykazały, że wpływy Stronnictwa Narodowego wzrastają na tym terenie nie w takim stopniu, jak wpływy obozu sanacyjnego” (tab. 17)⁶⁶.

W toku kampanii wyborczej dużą ruchliwość wykazał obóz prorządowy, który posługiwał się wszystkimi środkami propagandowo-agitacyjnymi. Na sukces BBWR wpływ miał w poważnym stopniu termin wyborów. Opozycja nie była dostatecznie przygotowana finansowo i organizacyjnie, a rozprężenie w kołach kierowniczych czołowych partii potęgowało ten stan⁶⁷. Odpowiedni podział Świecia na okręgi wyborcze spowodował zmniejszenie szans na sukces partii opozycyjnych, czego przykładem była PPS (jeden mandat) oraz mniejszość niemiecka, która nie zdobyła żadnego miejsca w Radzie Miejskiej (tab. 15, wykres 4).

⁶⁶ R. Wapiński, *Życie polityczne Pomorza w latach 1920–1939*, Warszawa–Poznań–Toruń 1983, s. 201–202.

⁶⁷ APB, UWP, sygn. 4585.

Wykres 4
Rozkład mandatów w Radzie Miejskiej Świecia
po wyborach z 26 XI 1933 r.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie: APB, UWP, sygn. 2355, 6586; „Głos Świecki”, nr 137 z 28 IX 1933 r. oraz nr 138 z 30 IX 1933 r.

Swój stan posiadania utrzymało Stronnictwo Narodowe kosztem ugrupowań robotniczych oraz Niemców. Dużą pomocą dla Stronnictwa okazał się Kościół Katolicki, prowadząc agitację poprzez bractwa kościelne, towarzystwa charytatywne oraz kampanię w kościołach. Działacze SN przestrzegali urzędników miejskich i robotników, że na wypadek zwycięstwa list prorządowych, ludzie ci zostaną zwolnieni z pracy. Swoich reprezentantów nie wprowadziła do Rady Miejskiej NPR. Spowodowane to było brakiem sojuszy wyborczych z miejscowymi organizacjami. W poprzednich wyborach partia ta miała powiązania z przedstawicielami związków lokatorów, rzemieślników, inwalidów itp. Dodatkowo wewnętrzne antagonizmy spowodowały, że ugrupowanie nie wystawiło własnej listy. W wielu miastach Pomorza pod presją władz działacze NPR-u musieli swoje listy całkowicie lub częściowo wycofywać, w innych przypadkach

listy te były unieważniane lub skreślano z nich najpoważniejszych kandydatów. Jednak największą porażkę zanotowała PPS, która straciła aż pięć miejsc w Radzie. Wpływ na tą sytuację miał proces czołowych działaczy, panujące w PPS rozbieżności oraz skreślenie z listy Tomasza Znanieckiego, Bronisława Kłaski, Stanisława Krzemińskiego oraz Juliana Jelenia. Frekwencja w wyborach była wysoka, społeczeństwo wykazało większe zainteresowanie aniżeli w 1929 r. (tab. 16). Na uwagę zasługuje duży odsetek głosów nieważnych w Świeciu i innych miastach Pomorza, bowiem wielu wyborców oddawało swoje głosy demonstracyjnie na listy unieważnione. W Świeciu na 3171 oddanych głosów 109 było nieważnych, natomiast w 1929 r. 14 na 2697.

Tabela 16. Wybrani do Rady Miejskiej 26 XI 1933 r.

LP.	IMIĘ I NAZWISKO	ZAWÓD	UGRUPOWANIE
1.	Czesław Buczkowski	Adwokat i notariusz	BBWR
2.	Dr Leon Kuchanny	Dyrektor gimnazjum	BBWR
3.	Karol Schleifer	Kupiec	BBWR
4.	Józef Zatorski	Kierownik szkoły powszechnej	BBWR
5.	Leonard Ołtarzewski	Urzędnik cukrowni	BBWR
6.	Leon Kuffel	Kupiec	BBWR
7.	Walenty Kierzkowski	Mistrz piekarski	BBWR
8.	Leon Kubaczewski	Robotnik	PPS
9.	Jakób Piotrowski	Kupiec	SN
10.	Ks. Paweł Konitzer	Ksiądz	SN
11.	Roman Skomski	Rolnik	SN
12.	Antoni Rybicki	Robotnik	SN
13.	Augustyn Budych	Emerytowany nauczyciel	SN
14.	Bronisław Borucki	Kupiec	SN
15.	Maksymilian Nelke	Kupiec	SN
16.	Leon Liebrecht (Siebrecht)	Rolnik	SN

Źródło: Ustalenia własne na podstawie: APB, UWP, sygn. 2355; „Głos Świecki”, nr 137 z 28 IX 1933 r. oraz nr 138 z 30 IX 1933 r.

Duże kontrowersje wśród duchownych budziła kandydatura księdza dziekana Pawła Konitzera ze Stronnictwa Narodowego. Według informacji Starosty Krawczyka Kuria Biskupia w Pelplinie miała zabronić księdzu dziekanowi wystawienia swojej kandydatury w wyborach do Rady Miejskiej w Świeciu, względnie miała polecić mu wycofanie się z Rady. Jak wiadomo, ksiądz nie zastosował się do poleceń władz zwierzchnich i został wybrany na radnego⁶⁸.

Tabela 17. Wyniki wyborów do Rad Miejskich na Pomorzu w 1933 r.

UGRUPOWANIE	ŚWIECIE	WOJEWÓDZTWO
BBWR	7	228
SN	8	160
NPR	—	28
Zblokowane listy SN i NPR	—	26
Niemcy	—	18
PPS (CKW)	1	15
Zjednoczona Lista Polska (Sępólno)	—	8
Lista Hądzlika (secesja z BBWR w Chełmnie)	—	4
Blok NPR i Związek Lokatorów (Kościerzyna)	—	4
Blok NPR i PPS (CKW) w Chełmnie	—	2
Lista Obywatelska (pod wpływem SN w Świeciu)	—	2
Żydzi (Golub)	—	1
Razem	16	496

Źródło: APB, UWP, sygn. 4585, 6585.

⁶⁸ Ibidem, sygn. 30055. Pismo starosty świeckiego do wojewody pomorskiego z dnia 17 stycznia 1934 r.

Wybory 1938 r.

Aktywność ruchu robotniczego w latach 1934–1938 skupiała się przede wszystkim wokół problemów związanych z usytuowaniem materialnym klasy robotniczej. Ustabilizowaniu się wpływów SN w województwie pomorskim sprzyjało m.in. rozwiązanie BBWR i zamieszanie, jakie wystąpiło w konsekwencji tego wydarzenia w kręgach sympatyków obozu rządzącego⁶⁹. Postępujące zagrożenie ze strony Niemiec powodowało nasilenie tendencji solidarystycznych wśród społeczeństwa polskiego oraz zmniejszenie akcji bojkotowej ze strony partii opozycyjnych. Wybory do rad miejskich odbyły się w czterech turach: 4 i 18 grudnia 1938 r. oraz 5 lutego i 21 maja 1939 r. Jednak większość wyborów odbyła się w grudniu 1938 r.

W ich rezultacie w dwudziestu dwóch miastach powiatowych województwa pomorskiego dokonał się następujący podział czterystu pięćdziesięciu dwóch mandatów: SN uzyskało sto osiemdziesiąt trzy mandaty (40%), OZN i inne listy prorządowe sto trzydzieści cztery (30%), PPS sześćdziesiąt (14%), SP czterdzieści dziewięć (11%), ZZP dziesięć (2%), inne listy polskie dziewięć (2%), listy niemieckie siedem (1%)⁷⁰.

Tabela 18. Wybrani do Rady Miejskiej 18 XII 1938 r.

LP.	IMIĘ I NAZWISKO	ZAWÓD	LISTA
1.	Bronisław Borucki	Kupiec	Katolicko-Narodowa
2.	Jabłonka	Adwokat	Katolicko-Narodowa
3.	prof. Augustyn Budych	Nauczyciel	Katolicko-Narodowa
4.	Hipolit Braun	Dyrektor Banku	Katolicko-Narodowa
5.	Maksymilian Nelke	Kupiec	Katolicko-Narodowa
6.	dr Hillar	Lekarz	Katolicko-Narodowa
7.	prof. Serwacy Zieliński	Nauczyciel	Zjednoczenie Narodowe
8.	Leon Donarski	Dyrektor Banku	Zjednoczenie Narodowe
9.	Bolesław Manikowski	Mistrz rzeźnicki	Zjednoczenie Narodowe

⁶⁹ R. Wapiński, *Życie polityczne Pomorza w latach 1920–1939*, Warszawa–Poznań–Toruń 1983, s. 219.

⁷⁰ Ibidem, s. 228–230.

10.	Feliks Kamrowski	Naczelnik poczty	Zjednoczenie Narodowe
11.	Antoni Rybicki	Robotnik	Zjednoczenie Narodowe
12.	Filipski	Robotnik	PPS
13.	Piotr Adamski	Robotnik	PPS
14.	Leon Kubaczewski	Robotnik	PPS
15.	Rezmer	Robotnik	PPS
16.	Pliszka	Robotnik	PPS

Źródło: Ustalenia własne na podstawie: „Głos Świecki”, nr 146 z 20 XII 1938 r. oraz nr 6 z 17 I 1939 r.

W Świeciu sześć mandatów w nowej Radzie przypadło liście Katolicko-Narodowej, pięć Zjednoczeniu Narodowemu oraz pięć Polskiej Partii Socjalistycznej. W składzie Rady Miejskiej znalazło się sześciu robotników, dwóch nauczycieli, dwóch bankowców, dwóch kupców, lekarz, adwokat, rzemieślnik oraz naczelnik poczty (tab. 18, wykres 5). Inauguracyjne posiedzenie Rady rozpoczęło się w sobotę 14 stycznia o godzinie 7 Mszą Świętą, którą odprawił ksiądz Szybowski w kościele poklasztornym. Tego samego dnia o godzinie 18 nastąpiło pierwsze zebranie, które otworzył Burmistrz Słabęcki. Na wstępie uczczono pamięć zmarłych: kardynała Kakowskiego i Romana Dmowskiego. Na posiedzeniu radni Stronnictwa Narodowego złożyli nagły wniosek o przemianowanie ul. Rycerskiej na ul. Romana Dmowskiego. Podczas głosowania dziewięciu radnych głosowało za zmianą⁷¹.

⁷¹ „Głos Świecki”, nr 6 z 17 I 1939 r.

Wykres 5
Rozkład mandatów w Radzie Miejskiej Świecia
po wyborach z 18 XII 1938 r.

Źródło: Ustalenia własne na podstawie: „Głos Świecki”, nr 146 z 20 XII 1938 r. oraz nr 6 z 17 I 1939 r.

Na Pomorzu duży sukces odniosło Stronnictwo Narodowe, uzyskując dwieście czternaście mandatów, drugi wynik zanotowały ugrupowania prorządowe, zdobywając dwieście dziesięć miejsc w radach. Partie te zdobyły większość mandatów w nowych Radach Miejskich, dystansując następne w kolejności Polska Partię Socjalistyczną oraz Stronnictwo Pracy o blisko sto pięćdziesiąt mandatów. Swój stan posiadania utrzymała mniejszość niemiecka (tab. 19).

Wybory samorządowe w Świeciu ogniskowały się wokół trzech głównych obozów: prawicowym (endecja), partiach prorządowych (BBWR, OZN) oraz w ruchu robotniczym (NPR, PPS). Ugrupowania te, ze względu na aktualną sytuację społeczno-polityczną, wystawiały listy kandydatów pod przybranymi nazwami bądź własnymi. Narodowa Partia

Robotnicza wystawiała listy „obywatelskie”, a BBWR listy Katolicko-Polskiego Bezpartyjnego Bloku Jedności Gospodarczej. Natomiast działacze Towarzystwa Właścicieli Nieruchomości, Towarzystwa Samodzielnych Rzemieślników, Polskiego Zjednoczenia Mieszczańskiego, Towarzystwa Inwalidów Wojennych oraz Towarzystwa Restauratorów, nie związani z ogólnopolskimi partiami, zrzeszeni byli w Stronnictwie Mieszczańskim i kandydowali z tzw. „Listy Stanu Średniego”. W celu pozyskania szerszego kręgu wyborców i zwiększenia szans wyborczych ugrupowania tworzyły sojusze wyborcze. W wyborach 1925 r. Związek Ludowo-Narodowy wystawił wspólną listę z chadecją i zwolennikami Stronnictwa Mieszczańskiego. Podobnie BBWR w 1929 r. stworzył blok w porozumieniu z Narodowym Związkiem Robotniczym oraz Chrześcijańską Demokracją. Ewenementem na scenie politycznej Świecia było wystawienie listy antyżydowskiej pod nazwą Blok Pracy Obywatelskiej w wyborach w 1925 r.

Tabela 19. Wyniki wyborów do Rad Miejskich na Pomorzu w 1938 r.*

UGRUPOWANIE	ŚWIECIE	WOJEWÓDZTWO
SN	5	214
OZN i inne partie prorządowe	6	210
PPS	5	71
SP	—	69
ZZP	—	41
Bezpartyjni	—	22
Niemcy	—	17
Różne	—	8
Razem	16	652

Źródło: APB, UWP, sygn. 4603.

* Zestawienie obejmuje 37 miast.

Należy zauważyć, że wspomniane sojusze wyborcze szybko okazywały się fikcją, a uzyskany wynik wyborów już po kilku miesiącach nie odzwierciedlał stanu pierwotnego Rady Miejskiej. Bowiem częstą praktyką było kandydowanie z rozmaitych list, a głównym przesłaniem dostanie się do Rady Miejskiej. Osoby takie, luźno związane z partią, przeważnie po wyborach odchodziły z danego ugrupowania, tworząc z innymi nową

frakcję w Radzie Miejskiej. Z tendencją tą w zasadzie spotkać się można było w każdych wyborach. Nieliczna grupa radnych związana była ze swoim ugrupowaniem ideowo, a nie poprzez tzw. interes polityczny.

Aneks I

Noty biograficzne wybranych członków Rady Miejskiej w Świeciu (1920–1939)

Adamski Piotr – w 1929 r. członek zarządu PPS w Świeciu i jego skarbnik, robotnik.

Źródło: StPŚw., sygn. 353, 358; AmŚw., sygn. 99.

Bogun Jakób – w latach trzydziestych przewodniczący NPR w Świeciu. Urzędnik Kasy Chorych.

Źródło: StPŚw., sygn. 353, 358; AmŚw., sygn. 99.

Buczkowski Czesław – adwokat, notariusz. W latach trzydziestych prezes BBWR w Świeciu.

Źródło: StPŚw., sygn. 353, 358; AmŚw., sygn. 99; UWP, sygn. 2355.

Büchner Karol – urodził się 16 lutego 1856 r. Właścicielem drukarni został w 1896 r., obejmując firmę po ojcu. W latach 1914–1915 wybudował dwie hale i wyposażył je w maszynę rotacyjną, stereotypię, krajarki typu „Krause”, ręczne maszyny introligatorskie: obcinarki narożników, perforówki oraz krosna introligatorskie, a także w maszyny do wyrobu kartonów z przegródkami do jaj.

Wydawnictwo Büchnera stało się najnowocześniejszym zakładem produkcyjnym w Świeciu, bowiem w 1918 r. zainstalowano tu maszyny parowe i uruchomiono własną elektrownię. Dzięki temu oświetlano pobliskie ulice. W tym czasie zatrudnione były siedemdziesiąt dwie osoby, stawiało to firmę pośród największych na Pomorzu. Drukarnia mieściła się na ul. Mickiewicza 1. Wydawano tutaj „Schwetzer Zeitung”, następnie „Świecier (Świecieer) Zeitung”. Büchner był na zmianę z Karolem Wisnerem redaktorem odpowiedzialnym pisma. Po śmierci Karola Büchnera w grudniu 1922 r., Drukarnią Nakładową zarządzała jego żona Anna, prawdopodobnie wspólnie z dwudziestoletnim synem. Według Policji Anna Büchner nie mówiła w języku polskim, popierała niemiecką oraz

była prezesem Deutscher Frauenverein. Z zachowanych materiałów wiadomo, że w latach 1925–1926 była członkiem Związku Drukarzy w Grudziądzu. Kontynuowała ona wydawanie „Świecieer Zeitung”, kierownikiem technicznym był w tym czasie Lakowa. O dobrej pozycji firmy świadczy wydanie na wiosnę 1924 r. w 5200 egzemplarzach powieści J. Londona *Bóg ojców jego*.

Anna Büchner sprzedała następnie drukarnię, prawdopodobnie w drugiej połowie 1926 r. spółce akcyjnej, w skład której wchodził mieszkaniec Świecia. Ostatnia informacja o istnieniu zakładu pochodzi z pierwszej połowy 1926 r.

Na przełomie lat 1923–1924 prowadzone było przy Sądzie Okręgowym w Chojnicach dochodzenie karne przeciwko synowi Büchnerów za szerzenie propagandy na rzec Niemiec. Sąd nie dopatrzył się działalności antypaństwowej Büchnera. Skazał go jednak za wykroczenie prasowe na 1500 marek grzywny.

Karol Büchner był członkiem bractwa kurkowego, prezesem OSP. Przez władze określany jako „Niemiec hakatysta, wrogo odnoszący się do państwa polskiego. Redagujący dziennik w duchu niemiecko-narodowym, piejąc hymny pochwalne na cześć niemieczyzny”.

Zmarł 1 grudnia 1922 r., pochowany został na nieistniejącym już cmentarzu przy ul. Ogrodowej.

Źródło: APB, UWP, sygn. 1116, 2414, 2464, 2557, 2710, 2797, 30142; APB, StPŚw., sygn. 506; J. Kamiński, *Drukarnie polskie w Świeciu n. Wisłą*, Biuletyn Poligraficzny 1978, nr 1; M. Michałkiewicz, *Mistrzowie czarnej sztuki*, Kociński Magazyn Regionalny 1988, z. 5; J. Podgóreczny, *Księgarnie i drukarnie w Świeciu n. Wisłą*, Księgarz 1972, R. 16, nr 1; T. Kowalak, *Prasa niemiecka na Pomorzu Gdańskim w latach 1920–1923*, Zapiski Historyczne 1967, t. XXXII, z. 1.

Caspari Emil – mieszkał w Świeciu na ul. Kopernika 5. Prowadził sprzedaż li-kierów oraz wyrobów tytoniowych. W stosunku do państwa polskiego nieprzychylny.

Źródło: StPŚw., sygn. 644.

Dr Cohn Maksymilian – urodzony 7 października 1882 r. w Wierzhucinie. Lekarz Kasy Chorych. Najprawdopodobniej absolwent gimnazjum w Chełmnie. W armii niemieckiej w stopniu kapitana pełnił funkcje lekarza. Członek zarządu żydowskiej Gminy Wyznaniowej w Świeciu, od 1923 aż do 1939 r. przewodniczący. Jeden z najzamożniejszych członków gminy. Mieszkał na ul. Klasztornej 19 w Świeciu. Do połowy lat dwudziestych związany z organizacją polityczną mniejszości niemieckiej Deutsche Vereinigung (Zjednoczenie Niemieckie). Rozstrzelany 7/8 października 1939 r. w Świeciu na byłym cmentarzu żydowskim. Zidentyfikowany po pliku recept z napisem dr Maks Cohn, okularach i ubraniu, w wyniku ekshumacji przeprowadzonej w dniu 8 listopada

1945 r. Po uroczystościach żałobnych w dniach 10–11 listopada 1945 r., pochowany w zbiorowej mogile w Świeciu.

Źródło: StPŚw., sygn. 353, 358, 644; AmŚw., sygn. 99; UWP, sygn. 2371; StPŚw., (1945–1950), sygn. 164; OKPP w Toruniu, sygn. 318; M. Golon, *Gmina wyznaniowa żydowska w Świeciu nad Wisłą w latach 1920–1939*, [w:] *Stosunki narodowościowe i wyznaniowe na Pomorzu w XIX i XX wieku*, t. 4 *Gminy Wyznaniowe Żydowskie w województwie pomorskim w okresie międzywojennym (1920–1939)*, pod. red. J. Szilinga, Toruń 1995, s. 180–183, 186–188, 190.

Domachowski Franciszek – urodził się 11 lipca 1887 r. w Świeciu. Ukończył szkołę powszechną. Był żonaty. W czasie zaborów był działaczem niemieckiego towarzystwa Turnverein Jahn. Według oceny władz starostwa „szczególnych zasług dla sprawy polskiej nie podniósł”. Po I wojnie światowej brał czynny udział w życiu społeczno-politycznym regionu świeckiego. Członek i przewodniczący Rady Miejskiej w Świeciu, prezes XI okręgu Towarzystwa Gimnastycznego Sokół, w 1933 r. wiceprezes Towarzystwa Kupców Samodzielnych w Świeciu, członek zarządu Koła L.O.O.P. (skarbnik) oraz komisji rewizyjnej, członek Związku Dziennikarzy Polskich a także Polskiego Związku Zachodniego.

Do 1920 r. Franciszek Domachowski pracował jako kupiec. Drukarnia Powiatowa w Świeciu mieściła się początkowo w oficynie przy Zarządzie Miejskim. Przeniesiono ją następnie na ulicę Klasztorną 16, prawdopodobnie około 1933 r. Z początku pracowały w drukarni dwie osoby, jednak wraz ze wzrostem liczby wydawanych tytułów pracowników przybywało. W 1925 r. pracowało w wydawnictwie sześciu mężczyzn. W następnych latach liczba wzrosła do ośmiu, w tym były dwie kobiety. Wydawnictwo stale się rozwijało, czego potwierdzeniem było powiększenie wyposażenia zakładu w maszyny drukarskie w latach trzydziestych. W 1933 r. stan ten wyniósł trzy maszyny, natomiast dwa lata później aż piętnaście. Ukazujący się przez całe dwudziestolecie „Głos Świecki” wraz z wieloma dodatkami był głównym tytułem wydawanym przez Domachowskiego, oprócz tego drukowano tu m.in. „Gregorianum”.

Oprócz drukarni, F. Domachowski posiadał introligatornię, księgarnię oraz skład artykułów papierniczych. Dodatkowym źródłem dochodów był druk widokówek, kartek świątecznych, plakatów, biletów itp., oprawa obrazów, a także wydawanie książek. Podczas karnawału spotkać można było reklamy o sprzedaży „serpentyn, odznak do tańców, masek i półmasek, wąsów, czapek papierowych”.

Franciszek Domachowski był pomysłodawcą wielu imprez kulturalnych i sportowych. Zainicjował zawody o Puchar „Głosu Świeckiego” oraz ufundował nagrody.

Według opinii władz bezpieczeństwa „pod względem politycznym ze względów materialnych bardzo powściągliwy, ale nie można liczyć na poparcie w stosunku prorządowym z jego strony”. Określany jako sympatyk Chrześcijańskiej Demokracji, ZLN, później cichy zwolennik Stronnictwa Narodowego. W wyborach do Rady Miejskiej w 1929 r.,

występował z ramienia Narodowego Bloku Gospodarczego. Według władz lista była pod wpływami Narodowej Demokracji.

Wydawnictwo i księgarnia Franciszka Domachowskiego przestała funkcjonować 3 września 1939 r., kiedy to wojska niemieckie wkroczyły do Świecia. Wszystkie publikacje w języku polskim spalono, natomiast maszyny drukarskie wywieziono do Gdańska do drukarni „Danziger Vorposten”. W niedzielę 9 października 1939 r. przywieziono na cmentarz żydowski około dwudziestu kobiet z dziećmi i trzydziestu Polaków, wśród których świadkowie rozpoznali znanych obywateli miasta. Wszystkich rozstrzelano. Jednym z powodów egzekucji Franciszka Domachowskiego była przynależność do Polskiego Związku Zachodniego. Zidentyfikowany na podstawie legitymacji bez fotografii, obrączce ślubnej, złotym zegarku, łańcuszku oraz ubraniu w wyniku ekshumacji przeprowadzonej w dniu 8 listopada 1945 r. Po uroczystościach żałobnych w dniach 10–11 listopada 1945 r., pochowany w zbiorowej mogile w Świeciu.

Źródło: APB, Urząd Stanu Cywilnego w Świeciu, sygn. 61; UWP, sygn. 2371, 2427, 2477, 2710, 30140, 30142; APB, StPŚw., sygn. 353 a, 354, 496, 497, 500, 504, 644; APB, Kom.PP w Św., sygn. 81; AmŚw., sygn. 99; APB, StPŚw., (1945–1950), sygn. 164; „Głos Świecki”, nr 42, 11 I 1930 r.; B. Bojarska, *Zbrodnie niemieckie na terenie powiatu Świecie nad Wisłą (1939 r.)*, Przegląd Zachodni 1966, nr 1; J. Kamiński, *Słynni mieszkańcy ziemi świeckiej. Słownik biograficzny*, Bydgoszcz 1988 r.; M. Michalkiewicz, *Mistrzowie czarnej sztuki*, Kociewski Magazyn Regionalny 1988, z. 5; Z. Mrozek, *Z dziejów drukarstwa i czasopiśmiennictwa Świecia n. Wisłą*, Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy, Studia Bibliologiczne 1980/81, z. 2 i 3; J. Podgóreczny, *Księgarnie i drukarnie w Świeciu n. Wisłą*, Księgarz 1972, R. 16, nr 1; W. Wojciechowski, *Świecie Pomorskie niegdyś a dzisiaj*, Grudziądz 1912.

Flizikowski Leon – urodzony 16 grudnia 1886 r. w Kościelnej Jani pow. gniewski. Mistrz piekarski, prowadził sprzedaż pieczywa.

Źródło: StPŚw., sygn. 359, 644; AmŚw., sygn. 99; UWP, sygn. 2371.

Dr Hillar Józef – dyrektor Szpitala Powiatowego, lekarz Kasy Chorych, chirurg, sympatyk SN.

Źródło: StPŚw., sygn. 644; AmŚw., sygn. 97.

Kminkowski Franciszek – urodzony 15 września 1886 r., w Wudzyńcu pow. świecki, robotnik.

Źródło: AmŚw., sygn. 97, 99, AmŚw., sygn. 99; UWP, sygn. 2371.

Konitzer Paweł – urodzony 5 marca 1876 r. w Czubku pow. starogardzki. Uczęszczał do Seminarium Duchownego w Pelpinie. Świecenia kapłańskie przyjął 17 marca 1901 r. W latach 1918–1920 zasiadał w zarządzie Powiatowej Rady Ludowej. Zamieszkały na ul. Sądowej 10 w Świeciu. W 1929 r. prezes towarzystwa śpiewu „Św. Cecylii”. Członek PSL, ChD następnie działacz SN, w 1933 r. prezes powiatowego SN. W 1938 r. pre-

zes Banku Ludowego. Aresztowany 19 listopada 1939 r., internowany w Gómej Grupie. Od 9 marca 1940 r. więziony w Stutthofie, następnie w obozie Sachsenhausen, później od 14 grudnia 1940 r. w Dachau nr obozowy 22671. Zmarł z wycieńczenia 27 lipca 1942 r.

Źródło: StPŚw., sygn. 353, 358, 359; AmŚw., sygn. 99; UWP, sygn. 2355, 2371; Wendel-Gilliar, *Das Reich des Todes hat keine macht auf erden. Priester oder Ordensleute 1933–1945 KZ Dachau*, 2001, s. 235.

dr Kuchanny Leon – urodzony 2 stycznia 1890 r. w Więckowy. Dyrektor Gimnazjum w Świeciu. Prezes Powiatowego Koła Przyjaciół Strzelca, członek Rady Powiatowej BBWR. W 1929 r. prezes hufca gimnazjalnego w Świeciu.

Źródło: StPŚw., sygn. 359, 644, AmŚw., sygn. 99; UWP, sygn. 2355, 2371.

Kufel Leon – urodzony 25 kwietnia 1889 r. w Sierosławiu. Prowadził handel towarami kolonialnymi. Członek SN, następnie BBWR.

Źródło: StPŚw., sygn. 644; AmŚw., sygn. 99; UWP, sygn. 2355, 2371.

Mączkowski Jan – urodzony 23 lutego 1869 r. w Świeciu. Polski przedsiębiorca budowlany, właściciel fabryki wyrobów cementowych i farby. Ukończył szkołę ludową. Żonaty, zamieszkały na ul. Polnej 15. Sympatyk ChD, następnie członek ZLN.

Źródło: StPŚw., sygn. 359; AmŚw., sygn. 98; UWP, sygn. 1116, 300074.

Nelke Bolesław – w 1929 r. prezes Towarzystwa Gimnastycznego Sokół. Prowadził sprzedaż pieczywa, posiadał kawiarnię i restaurację. Członek SN.

Źródło: StPŚw., sygn. 353, 358, 359, 644; AmŚw., sygn. 99.

Neuman Leon – urodzony 23 listopada 1870 r. w Świeciu. Ukończył szkołę ludową. Burmistrz Świecia w latach 1920–1921. Właściciel składu bławatów. Żonaty, zamieszkały na ul. Mickiewicza. W 1929 r. prezes Towarzystwa Przemysłowców. Sympatyk ChD.

Źródło: StPŚw., sygn. 359; AmŚw., sygn. 99; UWP, sygn. 2371.

Podsiadły Franciszek – w 1929 r. sekretarz PPS w Świeciu, robotnik.

Źródło: StPŚw., sygn. 353, 358; AmŚw., sygn. 99.

Pokorski Bernard – urodzony 10 stycznia 1881 r. w Krzemieniewie. Naczelny sekretarz sądowy. Członek ZLN.

Źródło: AmŚw., sygn. 97, AmŚw., sygn. 98; UWP, sygn. 30074.

Popławski Konrad – urodzony 1 grudnia 1890 r. w Inowrocławiu. W 1929 r. prezes Towarzystwa Restauratorów. Właściciel restauracji, posiadał koncesje na wyszynk wódki, piwa i wyrobów tytoniowych. Członek SN.

Źródło: StPŚw., sygn. 353, 358, 359, 644; AmŚw., sygn. 99; UWP, sygn. 2355, 2371.

Prusiewicz Ignacy – urodzony 5 lipca 1878 r. w Krzywiniu. Mieszkał w Świeciu na ul. Dworcowej 8. Członek BBWR. Rozstrzelany za przynależność do Związku Zachodniego 7/8 października 1939 r. w Świeciu na byłym cmentarzu żydowskim. Zidentyfikowany po obrączce ślubnej z inicjałami oraz złotym zegarku i ubraniu w wyniku ekshumacji przeprowadzonej w dniu 8 listopada 1945 r. Po uroczystościach żałobnych w dniach 10–11 listopada 1945 r., pochowany w zbiorowej mogile w Świeciu.

Źródło: StPŚw., sygn. 359; AmŚw., sygn. 99; UWP, sygn. 2371; StPŚw., (1945–1950), sygn. 164.

Śliwa Jan – urodzony 25 grudnia 1876 r. w Półwi pow. gniewski. Właściciel drogerii. Członek ZLN. W 1929 r. prezes Związku Obrony Kresów Zachodnich.

Źródło: StPŚw., sygn. 359; AmŚw., sygn. 98; UWP, sygn. 30074.

Witomski Antoni – w 1929 r. przewodniczący PPS w Świeciu, robotnik.

Źródło: StPŚw., sygn. 353, 358. AmŚw., sygn. 99.

Zatorski Józef – kierownik szkoły powszechnej. W latach trzydziestych skarbnik BBWR w Świeciu.

Źródło: StPŚw., sygn. 353, 358; AmŚw., sygn. 99; UWP, sygn. 2355.

Aneks II. Tabele

Tabela 1. Posiedzenia Komisji przy Radzie Miejskiej Świecia, przeprowadzone w 1926 r.

KOMISJA	POSIEDZENIA	ROZPATRZONE SPRAWY
Komisja Budowlana	16	119
Komisja Ubogich	14	247
Komisja Elektrowni i Wodociągów	4	19
Komisja Rzeźalniana	2	5
Komisja Dóbr i Kęp	6	27
Komisja Finansowa	8	23
Komisja Mostowa	3	11
Komisja Sanitarna	2	5
RAZEM	55	456

Źródło: Ustalenia własne na podstawie: APB, AmŚw., sygn. 98.

Tabela 2. Skład Rady Miejskiej według zawodów i przynależności partyjnej po wyborach 6 X 1929 r.

WYKONYWANY ZAWÓD	OGÓŁEM	UGRUPOWANIE				
		BBWR	PPS	NIEMCY	SN	NPR
Wolne (lekarz, adwokat)	2	1		1		
Urzędnik	2				1	1
Duchowny	1				1	
Drobny rolnik	1			1		
Samodzielny przemysłowiec, kupiec	10	2	1	1	6	
Niesamodzielny rękodzielnik i pracownik handlu	1		1			
Robotnik	6		4		1	1
Inne	1	1				
Ogółem	24	4	6	3	9	2

Źródło: Ustalenia własne na podstawie: APB, AmŚw., sygn. 99; *Głos Świecki*, nr 4 z 8 X 1929 r.

Tabela 3. Skład Komisji przy Radzie Miejskiej Świecia w 1932 r.

Komisja Finansowa	Domachowski, ks. Konitzer, Nelke, Bark, dr Pruszkowski, Jeleń, Bogun, Witomski
Komisja Rewizyjna Kas Miejskich	Śliwa, Domachowski, Jeleń
Komisja Elektrowni i Wodociągów	Domachowski, Nelke, Rożyński, Bogun, Adamski, Jeleń, Podsiadły, Mączkowski
Komisja Rzeźna	Śliwa, Nelke, Rożyński, Bogun, Adamski, Manikowski, Opertowski, Ciesielski
Komisja Budowlana	Gackowski, Szydłowski, Szmit, Górski, Jeleń, Grajewski, Mączkowski, Targański
Komisja Dóbr i Kęp	Kufel, Mączkowski, Witomski, Grajewski, Jurkiewicz, Klause, Dunajski, Czerwiński
Komisja Sanitarna	Sobolewski, dr Cohn, Jeszke, Wardziński, Manikowski, Nelke, Gackowski, Popławski
Komisja Mostowa	Popławski, Adamski, Mączkowski, Grajewski, Morzuchowski, Gołębek, Czerwiński, Kubaczewski
Komisja Ubogich	Piechowska, Spiskówna, Januszcowska, Galant, Filipski, Mączkowski, Witomski, Podsiadły, Rożyński, Morzuchowski, Szolc

Źródło: APB, UWP, sygn. 6695.